

**ХОВД АЙМГИЙН МӨНХХАЙРХАН
СУМЫН НУТАГ ДЭВСГЭРТ ХЭРЭГЖИХ
“БАРУУН БОСОО ТЭНХЛЭГИЙН АВТО
ЗАМААС ХОВД АЙМГИЙН
МӨНХХАЙРХАН СУМ ЧИГЛЭЛИЙН 65 КМ
АВТО ЗАМ” ТӨСЛИЙН БАЙГАЛЬ
ОРЧНЫ ТӨЛӨВ БАЙДЛЫН
ҮНЭЛГЭЭНИЙ ТАЙЛАН**

Улаанбаатар хот

2022 он

**ХОВД АЙМГИЙН МӨНХХАЙРХАН СУМЫН НУТАГ ДЭВСГЭРТ
ХЭРЭГЖИХ “БАНУУН БОСОО ТЭНХЛЭГИЙН АВТО ЗАМААС
ХОВД АЙМГИЙН МӨНХХАЙРХАН СУМ ЧИГЛЭЛИЙН 65 КМ АВТО
ЗАМ” ТӨСЛИЙН БАЙГАЛЬ ОРЧНЫ ТӨЛӨВ БАЙДЛЫН
ҮНЭЛГЭЭНИЙ ТАЙЛАН**

ГҮЙЦЭТГЭГЧ:

“ЭКОСЕРВИС” ХХК-ИЙН ЗАХИРАЛ:

..... **Ч.СОНОМДАГВА**

ЗАХИАЛАГЧ:

“ГЕОЗУРАГЛАЛ” ХХК-ИЙН ДЭД ЗАХИРАЛ:

..... **Ж.Батнасан**

Улаанбаатар хот

2022 он

АГУУЛГА

БҮЛЭГ 1. ТӨСЛИЙН ТОДОРХОЙЛОЛТ	1
1.1 Төслийн ерөнхий мэдээлэл	1
1.2 Төслийн байршил.....	2
1.3 Төслийн талбайн мэдээ	2
БҮЛЭГ 2. ТӨСЛИЙН ТАЛБАЙН БАЙГАЛЬ ОРЧНЫ ТӨЛӨВ БАЙДАЛ.....	4
2.1 Уур амьсгал	4
2.2 Агаарын чанар.....	6
2.3 Гадаргын ус болон газар доорх усны чанарын төлөв байдал	9
2.4 Газрын гадарга, хэвлий	11
2.5 Хөрсөн бүрхэвч	12
2.6 Ургамлан нөмрөг	15
2.7 Ан амьтан	18
2.8 Тусгай хамгаалалттай газар нутаг, түүх соёлын дурсгалт зүйлс.....	19
2.9 Нийгэм, эдийн засаг	26
ТӨСЛИЙН БАЙГАЛЬ ОРЧНЫ БОЛЗОШГҮЙ НӨЛӨӨЛӨЛ	35
АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛ	36
ХАВСРАЛТ	37

ЗУРГИЙН ЖАГСААЛТ

Зураг 1. Төслийн талбайн байршил	2
Зураг 2. Ховд хотын 2004-2020 он хүртэлх агаарын чанарын үзүүлэлт.....	6
Зураг 3. Ховд хотын агаарын чанарын үзүүлэлт, сараар.....	7
Зураг 4. Төслийн агаар чанарын мониторингийн цэгийн байршил.....	8
Зураг 5. Төслийн талбайн агаар дахь нарийн ширхэглэгт тоосонцрын агууламж	8
Зураг 6. Төслийн талбайн агаар дахь том ширхэглэгт тоосонцоын агууламж.....	9
Зураг 7. Мөнххайрхан сумын гадаргын усны рН	10
Зураг 8. Мөнххайрхан сумын гадаргын усны цахилгаан дамжуулах чанар	11
Зураг 9. Төслийн талбайн хөрсний цэгийн байршил	12
Зураг 10. Ховд аймгийн хүн амын өсөлт ба хүйсийн ялгаагаар, 2015-2019.....	26
Зураг 11. Ховд аймгийн иргэдийг насны бүлгээр, 2019.....	28
Зураг 12. Ховд аймгийн төрөлт, нас баралт, ердийн цэвэр өсөлт, 1000 хүнд ногдохоор сүүлийн 5 жил.....	29
Зураг 13. Ховд аймгийн Мөнххайрхан сумын иргэдийг насны бүлгээр, 2019	29
Зураг 14. Ховд аймгийн өрхийн тоон мэдээлэл.....	30
Зураг 15. Төсөл хэрэгжих аймаг, сумын өрхийн тоон мэдээлэл.....	31
Зураг 16. ЕБС-д суралцдаг сурагчдын тоо.....	31
Зураг 17. ДНБ-ний гүйцэтгэл, салбар.....	32
Зураг 18. 2012-2019 оны хооронд Ховд аймагт ашиглалтад орсон орон сууцны тоо.....	33

ХҮСНЭГТИЙН ЖАГСААЛТ

Хүснэгт 1. Төслийн талбайд хөрсний зүсэлт хийсэн цэгийн координат (Ховд аймаг, Мөнххайрхан сум).....	14
Хүснэгт 2. Хөрсний шинжилгээний үр дүн.....	14
Хүснэгт 3. Төслийн талбайн механик бүрэлдэхүүн	15
Хүснэгт 4. Ховд аймгийн иргэдийг насны бүлгээр, 2017-2019	26

Ховд аймгийн Мөнххайрхан сумын нутаг дэвсгэрт хэрэгжих “Баруун босоо тэнхлэгийн авто замаас Ховд аймгийн Мөнххайрхан сум чиглэлийн 65 км авто зам” төслийн байгаль орчны төлөв байдлын үнэлгээний тайлан

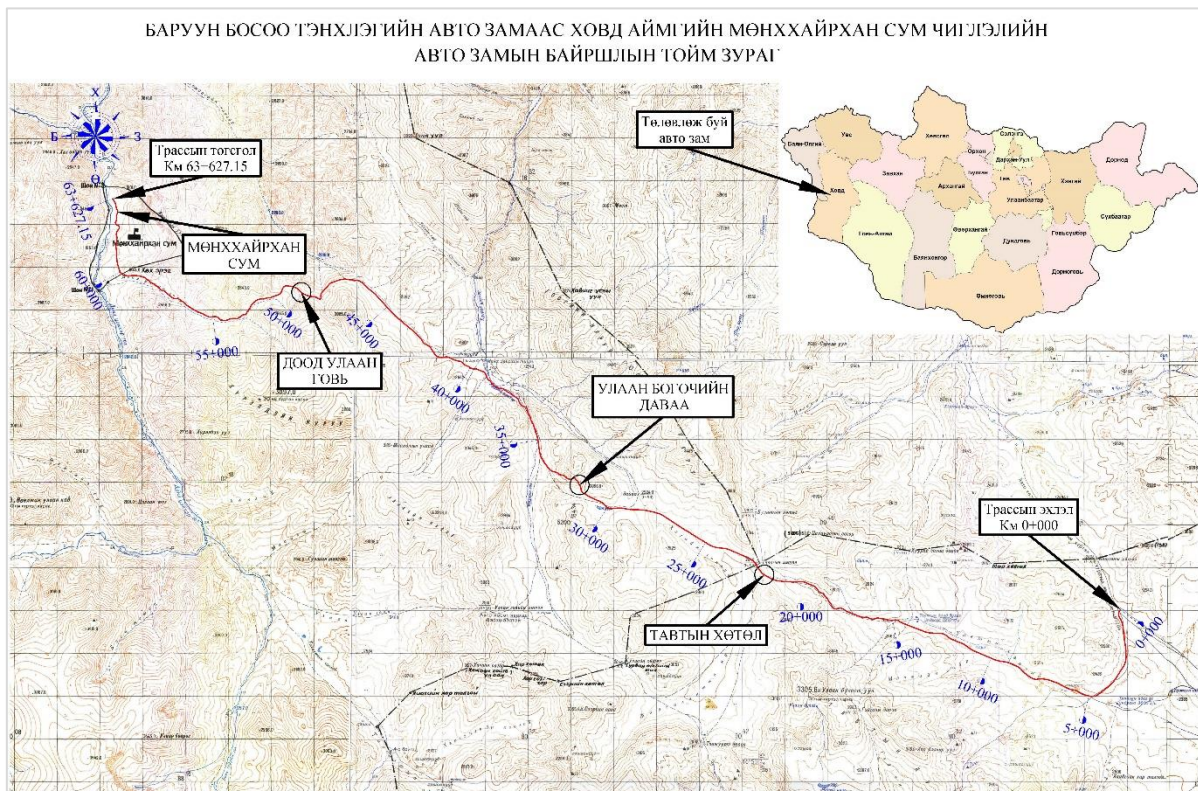
БҮЛЭГ 1. ТӨСЛИЙН ТОДОРХОЙЛОЛТ

1.1 Төслийн ерөнхий мэдээлэл

№	Төслийн нэр:	Баруун босоо тэнхлэгийн авто замаас Ховд аймгийн Мөнххайрхан сум чиглэлийн 64км авто замын ТЭЗҮ, инженерийн нарийвчилсан зураг төсөл
1	Төсөл хэрэгжүүлэгч: Улсын бүртгэлийн дугаар: Регистрийн дугаар: Факс:	Гео зураглал ХХК 9019045054 5169712 11312897
2	Төслийн санхүүжүүлэгч	Улсын төсөв
3	Төсөл хэрэгжүүлэгчийн хаяг:	СБД 8-р хороо, Залуучуудын өргөн чөлөө 13-06 тоот
4	Төслийн байршил:	Ховд аймаг Мөст, Мөнххайрхан сумын нутаг
5	Төслийн зорилго:	Олон улсын болон улсын чанартай авто замуудад түшиглэн сумын төвийг хатуу хучилттай замтай холбосноор орон нутгийн иргэдэд хүргэж буй худалдаа үйлчилгээг чанартай, түргэн шуурхай хүртээх, орон нутагт үйлдвэрлэж буй бүтээгдэхүүнийг дотоодын болон гадаадын зах зээлд нийлүүлэх, үндэсний үйлдвэрлэлийг дэмжих, дотоодын аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх.
6	Төслийн ач холбогдол:	Ховд-Мөнххайрхан чиглэлийн авто зам нь ачаа тээвэр, зорчигч тээвэр, аялал жуулчлалын замын сүлжээг өргөтгөх чухал ач холбогдолтой замын чиглэл болох юм.
7	Төслөөс гарах үр дүн:	Сум орон нутгийн иргэдийн эдийн засаг, нийгмийн нөхцөл байдлыг дээшлүүлэх, байгаль орчны сөрөг нөлөөг багасгах.
8	Төслийн талбай:	640 га
9	Төслийн хүчин чадал:	64км авто зам
10	Төсөл хэрэгжих орчны дэд бүтэц:	Эрчих хүчинд холбогдсон, юнител, мобиком сүлжээ орсон.

Ховд аймгийн Мөнххайрхан сумын нутаг дэвсгэрт хэрэгжих “Баруун босоо тэнхлэгийн авто замаас Ховд аймгийн Мөнххайрхан сум чиглэлийн 65 км авто зам” төслийн байгаль орчны төлөв байдлын үнэлгээний тайлан

1.2 Төслийн байршил

Зураг 1. Төслийн талбайн байршил

1.3 Төслийн талбайн мэдээ

БНМАУ-ын Бага хурлын Тэргүүлэгчдийн 1931 оны 02 дугаар сарын 07-ны өдрийн 05 дугаар хурлын тогтоолоор Жаргалант төвтэй Ховд аймгийг Алтай, Алтантээл, Манхан, Үенч, Булган, Цагаанбулан(Мянгад), Буянт, Эрдэнэбүрэн, Дарви, Чандмань, Хайрхан, Цэцэг, Мөнххайрхан гэсэн 13 сумтай байгуулжээ.

Байгаль орчны төлөв байдлын үнэлгээ хийх үндэслэл. Төслийн үйл ажиллагаа явуулахын тулд байгаль орчны төлөв байдлын үнэлгээний ажлыг гүйцэтгэхэд Байгаль орчныг хамгаалах тухай хуулийн 7, 9 дүгээр зүйл, Байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын үнэлгээний тухай хуулийн 6.1, 6.2, Монгол Улсын Засгийн газрын 2013.11.16-ны өдрийн 374 дүгээр тогтоолоор баталсан Байгаль орчны нөлөөллийн үнэлгээний журам, БОНХС-ын 2014.04.10-ны өдрийн А-117 тоот тушаалын хавсралтын дагуу Байгаль орчны төлөв байдлын үнэлгээ хийх аргачлалын дагуу хийж гүйцэтгэв.

Байгаль орчны төлөв байдлын үнэлгээний зорилт. Байгаль орчны төлөв байдлын үнэлгээний ажлын гол зорилго нь тухайн нутаг дэвсгэрийн байгаль орчны төлөв байдал тухайлбал, газарзүйн нөхцөл, геологийн тогтоц, уур амьсгал, агаарын чанар, гадаргын болон газрын доорх ус, хөрсөн бүрхэвч, ургамлан нөмрөг, амьтны аймаг, тусгай хамгаалалттай газар нутаг мөн түүнчлэн нутгийн иргэд, оршин суугчид, тэдний нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийн түвшин, эрүүл мэнд, түүх соёлын өвийн өнөөгийн төлөв байдлыг тухайн чиглэлээр мэргэшсэн мэргэжилтэн, судлаачид, мэргэжлийн байгууллагын оролцоотойгоор, шинжлэх ухааны судалгааны аргазүйг үндэслэн тодорхойлох, байгаль орчны төлөв байдлын үнэлгээгээр тодруулах шаардлагатай нөлөөлөлд өртөж болзошгүй байгаль орчин, нийгмийн өнөөгийн төлөв байдлыг илтгэх үзүүлэлтүүдийг гаргахад бүрэн чиглэгдэнэ.

Байгаль орчны төлөв байдлын үнэлгээний хамрах хүрээ. Төсөл хэрэгжих газар болох Ховд аймгийн Мөнххайрхан сумын нийгэм, эдийн засгийн өнөөгийн төлөв байдлыг судалж баримтжуулан, шинээр бүтээн байгуулалт хийн ажиллахад нөлөө үзүүлж болзошгүй талбайг хамруулна.

Байгаль орчны төлөв байдлын үнэлгээний арга зүй. Байгаль орчны төлөв байдлын үнэлгээний ажлыг гүйцэтгэхэд “Байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын үнэлгээний тухай хууль, Монгол Улсын Засгийн Газрын 2013.11.16-ны өдрийн 374 дүгээр тогтоолын 2 дугаар хавсралт Байгаль орчны нөлөөллийн үнэлгээний журам, Байгаль орчин ногоон хөгжлийн сайдын 2014 оны 04-р сарын 10-ны өдрийн А-117 тоот тушаалын 2-р хавсралт /Байгаль орчны төлөв байдлын үнэлгээний аргачлал/-ыг баримтлан гүйцэтгэсэн ба дараах чиглэлээр тайланг боловсруулав. Үүнд:

- Байгаль орчны төлөв байдлын үнэлгээний гол зорилт, шаардлага, үнэлгээний цар хүрээг тодорхойлох;
- Өмнөх судалгааны мэдээ, мэдээллийг цуглуулах, боловсруулах, байгаль орчны төлөв байдлыг тодорхойлоход шаардлагатай нэмэлт судалгаа хийх;
- Судалгааны мэдээллийг эмхэтгэн байгаль орчны төлөв байдлын үнэлгээний тайлан боловсруулах зэрэг болно.

БҮЛЭГ 2. ТӨСЛИЙН ТАЛБАЙН БАЙГАЛЬ ОРЧНЫ ТӨЛӨВ БАЙДАЛ

2.1 Уур амьсгал

Жилийн дундаж хэм нь -0,4-1,9 хэм. Хүйтэн урт өвөлтэй, аагим халуун, богино зунтай, агаар нь хуурай, унах тунадасны хэмжээ бага. Нийт нутгаар жилд 220мм-ээс ихгүй тунадас буудаг. Уулархаг хэсэгтээ хамгийн ихдээ 300мм хүртэл, говь цөлийн бүсдээ 50мм хүртэл хур тунадас буудаг.

Ховд аймгийн газар нутгийн тэгш бус байдал нь уур амьсгалыг бүрэлдүүлэгч гол хүчин зүйлсийн нэг юм. Тус хот нь тал бүрээрээ өндөр уул, нуруугаар хүрээлэгдэн оршдог эх газрын эрс тэс уур амьсгалтай нутаг юм. Монгол орны уур амьсгалын гол онцлог бол жилийн дөрвөн улирлын ялгаа ихтэй, энэ чанараараа агаарын температурын хэлбэлзэл өндөр, хур тунадас бага, уур амьсгалын өргөрөгийн болон өндрийн бүслэлд тодорхой илэрсэн байдаг.

Мөнххайрхан уул, түүний орчимд ерөнхийдөө хур тунадас багатай, өвөл зун, өдөр шөнийн температурын ялгаа ихтэй, эх гадрын хуурайвтар сэрүүн уур амьсгалтай. Хамгийн хүйтэн 1-р сарын агаарын дундаж температур 17-24 градус, 7-р сарынх 12-с 15 (нэмэх) градус, жилийн дундаж нь 1-3 градусорчим байна.

Төслийн объект болох Ховд аймгийн Мөнххайрхан сум нь эх газрын уурын уур амьсгалтай. Зун +40 хэм хүрч халдаг боловч өвөл -30 хэм хүртэл буурдаг. Харьцангуй хуурай. Хур тунадасны дундаж хэмжээ 120мм-140мм, 1-р сарын дундаж температур -17 хэм (-25.5), 7-р сарын дундаж температур +16.5 хэм, салхины хурд 4.5м/сек хүрнэ, хамгийн хүйтэн улиралд агаарын температур -40 хэм хүртэл буурч, хамгийн дулаан улиралд +35 хэм хүрч, бүртгэгдсэн салхины хамгийн дээд хурд 1.0м/сек байв. Хавар, намрын улирал харьцангуй урт бөгөөд тус бүр 120-160 хоног байна:

Агаарын температур

Уур амьсгалын өөрчлөлтийг тодорхойлогч гол хүчин зүйлийн нэг бол агаарын температур юм. Ховд хот орчмын олон жилийн агаарын температур нь -0.3°C бөгөөд 1985-2012 оны хандлагын өөрчлөлтийг графикаас харахад Ховд хот

Ховд аймгийн Мөнххайрхан сумын нутаг дэвсгэрт хэрэгжих “Баруун босоо тэнхлэгийн авто замаас Ховд аймгийн Мөнххайрхан сум чиглэлийн 65 км авто зам” төслийн байгаль орчны төлөв байдлын үнэлгээний тайлан

орчим сүүлийн 28 жилд агаарын дундаж температур 1.1°C-аар дулаарчээ. 1985- 2004 он хүртэл агаарын дундаж температур харилцан адилгүй өссөн бөгөөд 2005 онд агаарын дундаж температур -1.0°C хүрч буурсан байна.

Агаарын үнэмлэхүй их температурын олон жилийн явцаас харахад Ховд хотод °C-аар дулаарсан хандлага ажиглагдаж байна. Агаарын үнэмлэхүй их температур 1985-1992 он хүртэл өсөөд, 1993 онд буурч 1994-2012 он хүртэл өссөн байна. Агаарын температурын үнэмлэхүй их нь 2004 оны 07-р сард 37°C хүрсэн.

Агаарын үнэмлэхүй бага температур

Агаарын үнэмлэхүй бага температурын олон жилийн явцаас харахад Ховд хотод 1.1°C-аар дулаарсан хандлага ажиглагдаж байна. Агаарын температурын үнэмлэхүй бага нь 2005 оны 02-р сард -43°C хүрч хүйтэрсэн байна.

Хөрсний гадаргын температур

Хөрсний гадаргын дулааны горим нь тухайн нутаг орны онцлог, хөрсний төрөл бүтэц, чийгээс хамаардаг. Доорхи зурагнаас харахад хөрсний жилийн дундаж температур нь 1.6°C-аар дулаарсан хандлагатай байна. Хөрсний гадаргын температур 1985-2012 он хүртэл харилцан адилгүй өссөн хандлага ажиглагдсан.

Агаарын чийгшил

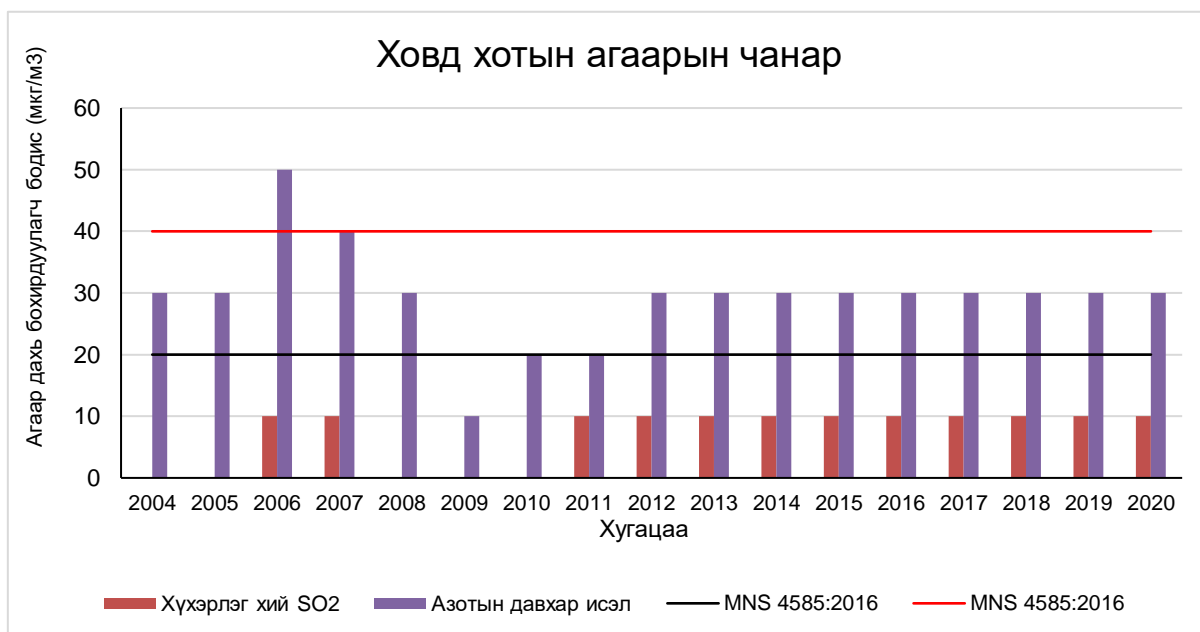
Жилийн хамгийн их утга нь өвлийн саруудад ажиглагдах ба 70-80% байхад хавар чийгийн хамгийн бага утга ажиглагдсан байна. Тухайн газар нутгийн агаарын чийгийн их, бага хуурайшилтыг үзүүлэх нэг үзүүлэлт бол хоногийн аль нэг хугацаанд 30%-аас бага, 80%-аас их чийг ажиглагдсан өдрийн тоо юм. Харьцангуй чийгийн олон жилийн явцаас харахад 1985-2001 он хүртэл буурч, 2002-2005 он хүртэл өсөөд, 2006-2012 он хүртэл дахин буурсан хандлага ажиглагдаж байна. Энэхүү судалгааны ажлаас дараах дүгнэлтийг хийж байна. Үүнд:

Ховд аймгийн Мөнххайрхан сумын нутаг дэвсгэрт хэрэгжих “Баруун босоо тэнхлэгийн авто замаас Ховд аймгийн Мөнххайрхан сум чиглэлийн 65 км авто зам” төслийн байгаль орчны төлөв байдлын үнэлгээний тайлан

1. Агаарын дундаж температур сүүлийн 28 жилд 1.1°C-аар дулаарсан байна. Агаарын үнэмлэхүй хамгийн их температур 1998 онд 36.6 °C, 2001 онд 36.7 °C, 2004 онд 37.0 °C хүрч их халуун ажиглагдсан байна.
2. Хур тунадасны хувьд жил жил харилцан адилгүй өөрчлөгдсөн бөгөөд 2001 онд хамгийн бага хур тунадас 84мм, хамгийн их хур тунадас 2003 онд 223.4мм хур тунадас унасан байна.
3. Харьцангуй чийг 1985-2001 он хүртэл буурч, 2002-2005 он хүртэл өсөөд, 2006-2012 он хүртэл дахин байгаа нь хуурайшилт нэмэгдэх нөхцөл бий болж байна.
4. Ховд хотын орчмын шороон шуурга, хүчтэй салхины давдагтал ихсэж байгаа нь хөрсний эвдрэл, элсний нүүлт болох гол шалтгаан болж байна.

2.2 Агаарын чанар

Төслийн талбайн агаарын чанарын хувьд Цаг уур орчны шинжилгээний газрын мэдээ болон хээрийн хэмжилтийн мэдээний үндсэн дээр тодорхойлсон болно.

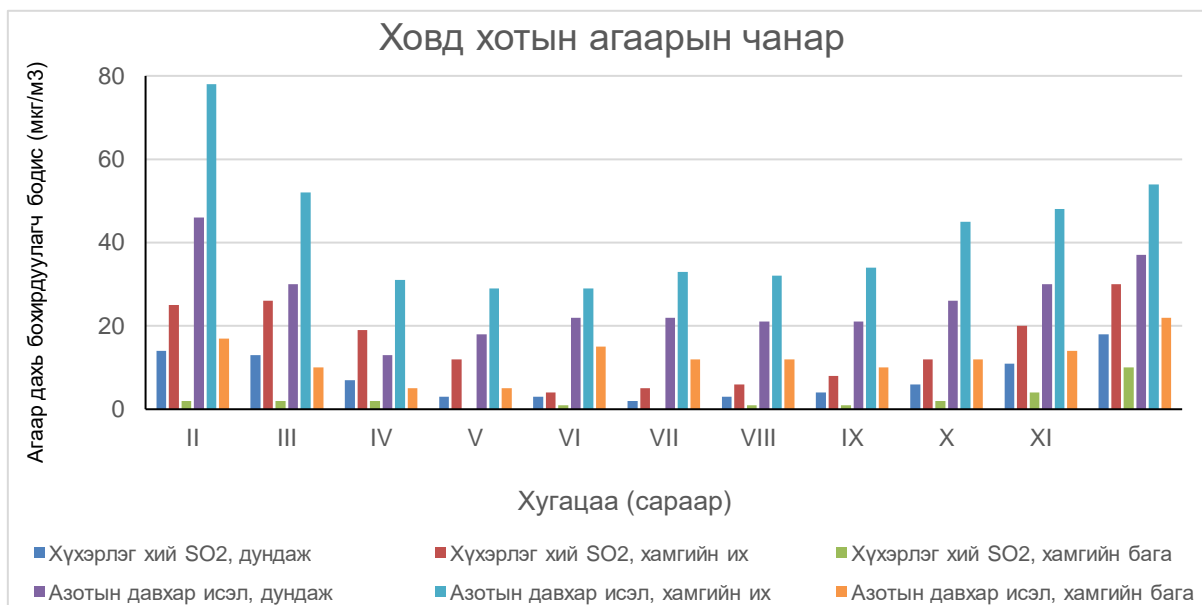

Зураг 2. Ховд хотын 2004-2020 он хүртэлх агаарын чанарын үзүүлэлт

Эх сурвалж: УЦУОШГ

Ховд аймгийн Мөнххайрхан сумын нутаг дэвсгэрт хэрэгжих “Баруун босоо тэнхлэгийн авто замаас Ховд аймгийн Мөнххайрхан сум чиглэлийн 65 км авто зам” төслийн байгаль орчны төлөв байдлын үнэлгээний тайлан

Зураг 2-оос харахад азотын давхар исэл нь Монгол улсын агаарын чанарын стандартыг сүүлийн 8 жилийн хугацаанд тасралтгүй давсан үзүүлэлттэй байна. Харин хүхэрлэг хийн агууламж стандарт хэмжээнээс бага байна.

Зураг 3. Ховд хотын агаарын чанарын үзүүлэлт, сараар
Эх сурвалж: УЦУОШГ

Зураг 3-т Ховд хотын агаарын чанарыг агаар дахь бохирдуулагч бодисын хэмжээг II сараас XI сар хүртэлх хүхэрлэг хийн (SO₂) дундаж болон хамгийн их, хамгийн бага утгуудыг сарын интервалтай илэрхийлсэн. XII сарын хүхэрлэг хийн (SO₂) дундаж агууламж нь 18 мкг/м³ буюу бусад саруудас хамгийн өндөр үзүүлэлттэй байгаа бол VII сард хамгийн бага буюу 2 мкг/м³ байна.

Харин Ховд аймгийн Мөнххайрхан сумын агаарын чанарын харуулын ажиглалтын дүнгээс үзэхэд агаар дахь хүхэрлэг хийн дундаж агууламж 0.027 мг/м³, хамгийн их нь 0.040 мг/м³, хамгийн бага нь 0.014 мг/м³, азотын давхар ислийн дундаж агууламж 0.046 мг/м³, хамгийн их нь 0.068 мг/м³, хамгийн бага нь 0.022 мг/м³, нүүрстөрөгчийн дутуу ислийн дундаж агууламж 3.54 мг/м³, хамгийн их нь 5.28 мг/м³, хамгийн бага нь 1.50 мг/м³ байна. Агаарын чанарын MNS4585:2016 стандарттай харьцуулахад хүхэрлэг хий, азотын давхар исэл, нүүрстөрөгчийн дутуу ислийн агууламж хүлцэх хэмжээнээс даваагүй байна.

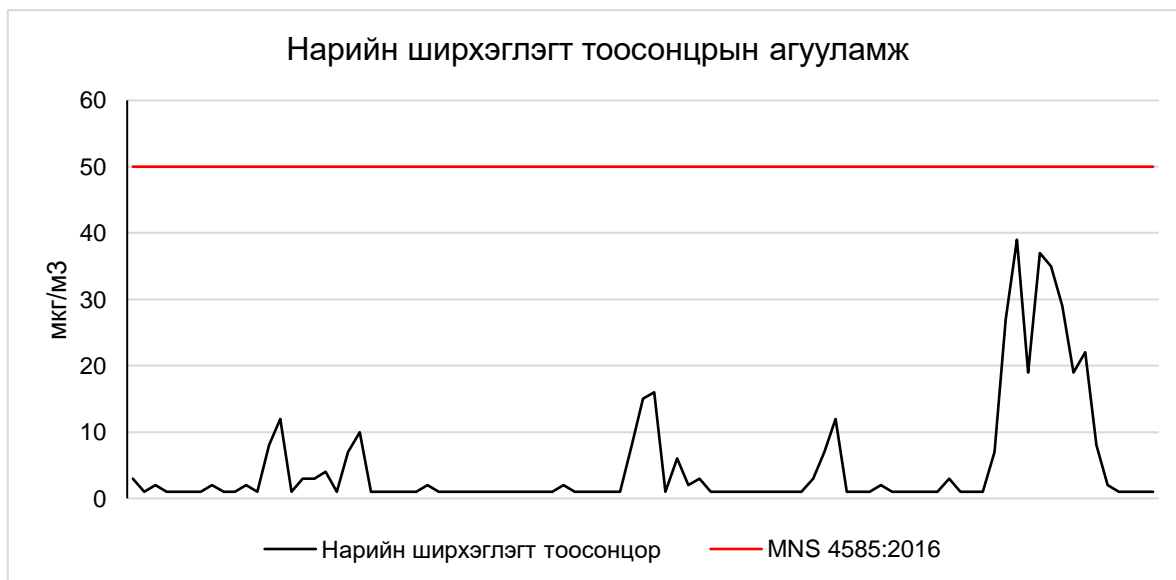
Ховд аймгийн Мөнххайрхан сумын нутаг дэвсгэрт хэрэгжих “Баруун босоо тэнхлэгийн авто замаас Ховд аймгийн Мөнххайрхан сум чиглэлийн 65 км авто зам” төслийн байгаль орчны төлөв байдлын үнэлгээний тайлан

Төслийн талбайн агаарын чанарын төлөв байдал

2022 оны 09 сарын 20-ны өдөр төслийн талбайн агаар дахь том болон нарийн ширхэглэгт тоосонцрын хэмжилтийг арга аргачлалын дагуу хэмжиж MNS 4585:2016 стандарттай харьцуулан үзүүллээ.

Зураг 4. Төслийн агаар чанарын мониторингийн цэгийн байршил

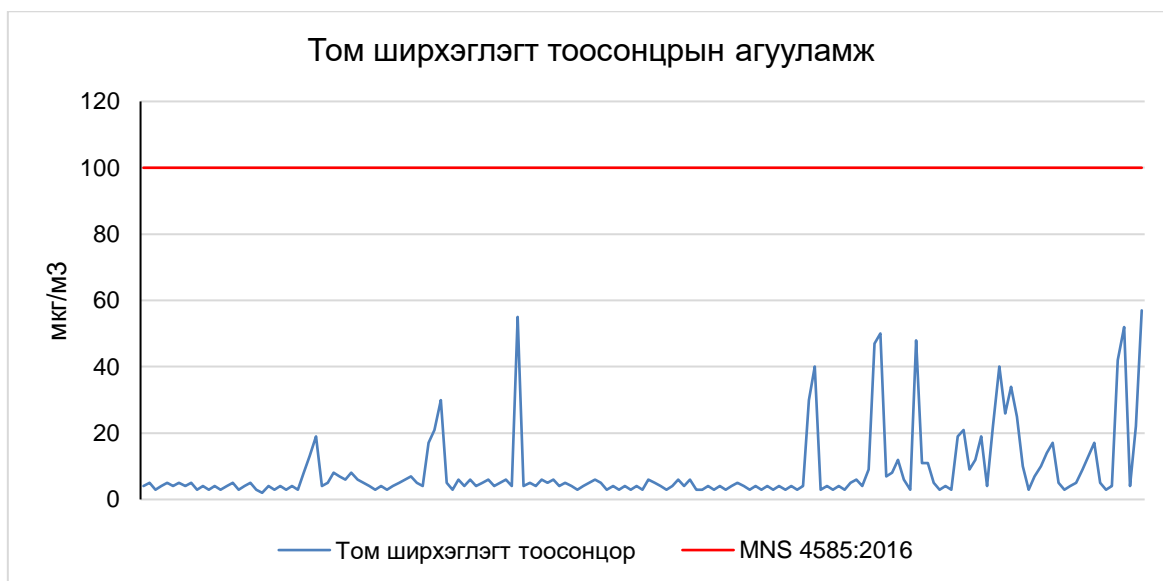

Зураг 5. Төслийн талбайн агаар дахь нарийн ширхэглэгт тоосонцрын агууламж

2022 оны 9 сарын 20-ны өдрийн хээрийн судалгаагаар төслийн талбайн агаар дахь нарийн ширхэглэгт тоосонцрын хэмжилтийг хийж гүйцэтгэсэн. Судалгааны үр дүнд Монгол улсын агаарын чанарын стандартыг давсан

Ховд аймгийн Мөнххайрхан сумын нутаг дэвсгэрт хэрэгжих “Баруун босоо тэнхлэгийн авто замаас Ховд аймгийн Мөнххайрхан сум чиглэлийн 65 км авто зам” төслийн байгаль орчны төлөв байдлын үнэлгээний тайлан

үзүүлэлтгүй байна. Дундаж агууламж нь 5 мкг/м^3 , хамгийн их агууламж нь 39 мкг/м^3 , хамгийн бага агууламж нь 2 мкг/м^3 байжээ.

Зураг 6. Төслийн талбайн агаар дахь том ширхэглэгт тоосонцоын агууламж

2022 оны 9 сарын 20-ны өдрийн хээрийн судалгаагаар төслийн талбайн агаар дахь том ширхэглэгт тоосонцрын хэмжилтийг хийж гүйцэтгэсэн. Судалгааны үр дүнд Монгол улсын агаарын чанарын стандартыг давсан үзүүлэлтгүй байна. Дундаж агууламж нь 10 мкг/м^3 , хамгийн их агууламж нь 138 мкг/м^3 , хамгийн бага агууламж нь 2 мкг/м^3 байжээ.

2.3 Гадаргын ус болон газар доорх усны чанарын төлөв байдал

Мөнххайрхан уулын ноён оргил нь 4362 метр өндөр бөгөөд мөнх цас мөсөн гол бүхий Монголын хоёр дахь өндөр оргил болно. Мөнх цас мөсөн гол нь 200-гаад хавтгай дөрвөлжин километр талбайг эзлэн оршино. Монгол Алтайн нжржжны мөсөн голуудын дундаж зузаан нь 130 гаруй метр хүрч тус орны гол мөрний нийлбэр урсацаас бараг 2 дахин, газар доорхи хөдөлгөөнт усны нөөцөөс 5 дахин их цэвэр усны нөөц хадгалагдаж байгааг судлаачид тогтоосон байна.

Гол мөрөн, нуурын усны чанарыг ууссан хүчилтөрөгч, биохимийн хэрэгцээт хүчилтөрөгч, перманганатын исэлдэх чанар, биогенийн элементүүд буюу аммонийн азот, нитритийн азот, нитратын азот, эрдэс фосфор зэрэг үзүүлэлтээр голлон тодорхойлно.

Ховд аймгийн Мөнххайрхан сумын нутаг дэвсгэрт хэрэгжих “Баруун босоо тэнхлэгийн авто замаас Ховд аймгийн Мөнххайрхан сум чиглэлийн 65 км авто зам” төслийн байгаль орчны төлөв байдлын үнэлгээний тайлан

- ЕРӨНХИЙ ҮЗҮҮЛЭЛТ: устөрөгчийн ион (pH), цахилгаан дамжуулах чанар, перманганатын исэлдэх чанар, ууссан хүчилтөрөгч (O₂), биохимийн хэрэгцээт хүчилтөрөгч (БХХ5), зэргийг тодорхойллоо.

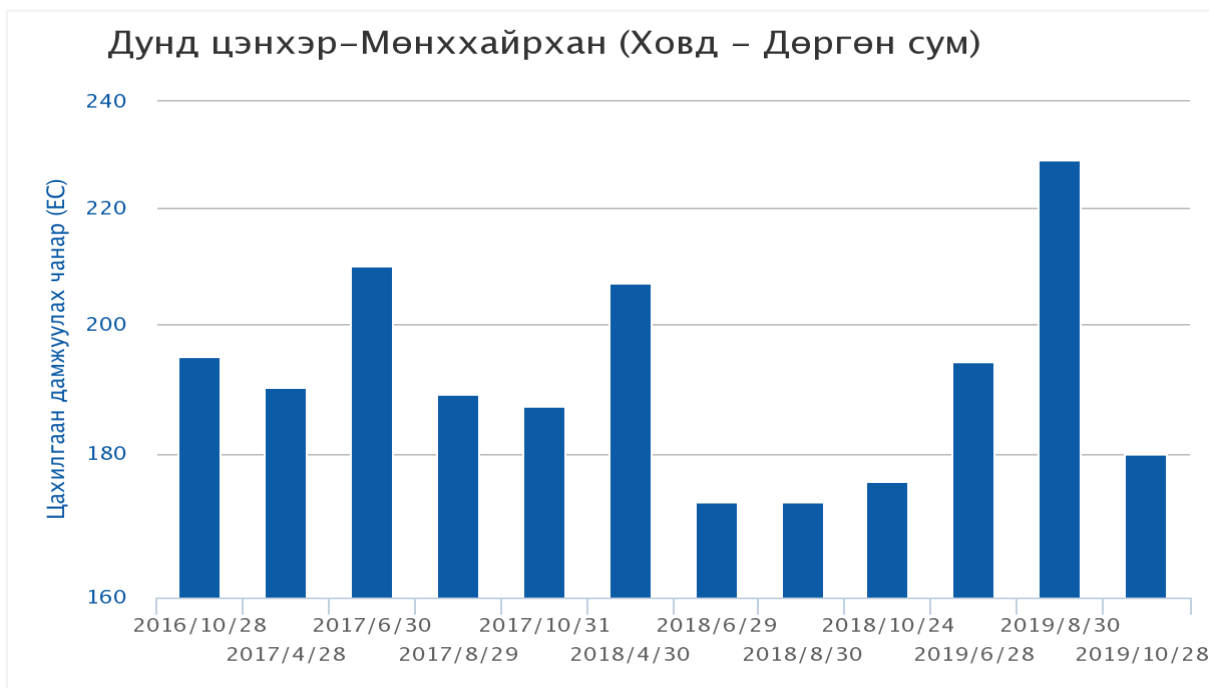
Зураг 7. Мөнххайрхан сумын гадаргын усны pH

Эх сурвалж: <http://khovd.tsag-aqaar.gov.mn/environment/water>

- АММОНИЙН АЗОТ/ $\text{NH}_4\text{-N}$ /- энэ элемент нь дээрх химийн элементүүдээс голын усанд хамгийн түгээмэл илэрдэг бөгөөд манай орны гол мөрний усанд ихэнхдээ 0.5 мг/л-ээс үл хэтэрдэггүй. - УСНЫ ХҮЧИЛЛЭГ, ШҮЛТЛЭГ БАЙДАЛ /pH/- аливаа усан орчны хүчиллэг ба шүлтлэг чанарыг устөрөгчийн ионы /pH/ агууламжаар тодорхойлно.

Ховд аймгийн Мөнххайрхан сумын нутаг дэвсгэрт хэрэгжих “Баруун босоо тэнхлэгийн авто замаас Ховд аймгийн Мөнххайрхан сум чиглэлийн 65 км авто зам” төслийн байгаль орчны төлөв байдлын үнэлгээний тайлан

- ЦАХИЛГААН ДАМЖУУЛАХ ЧАДВАР /ЕС/- усны химийн найрлага, эрдэсжилттэй шууд хамааралтай, түүнийг илтгэгч хэмжигдхүүн юм.

Зураг 8. Мөнххайрхан сумын гадаргын усны цахилгаан дамжуулах чанар

Эх сурвалж: <http://khovd.tsag-agaar.gov.mn/environment/water>

2.4 Газрын гадарга, хэвлий

Газрын гадарга: Гадаргын хувьд аймгийн нутаг нь говь цөл, тэгш тал, ухаа гүвээт тал, нам уулс, дундаж өндөр уулс, уулс хоорондын хотос хонхор, цав толгод гэсэн хотгор гүдгэрийн бүх хэв шинжүүд илэрдэг. Гадаргын хамгийн өндөр цэг нь Мөнххайрхан уул (4204м), хамгийн нам цэг нь Зүүнгарын говь дахь Бор цонжын тал 1126м юм.

Төв Азийн цөлийн нөлөөлөлд орших хязгаарлагдмал эмзэг нөхцөлд бүрэлдэн тогтсон цэвдэг, мөсөн голууд бүхий өвөрмөц ландшафтыг улсын тусгай хамгаалалтад авснаар байгалийн цэвэр усны асар их нөөцийг хадгалж, хамгаалах нөхцөл бүрдэхийн зэрэгцээ мөнх цас, мөсөөр тэжээгддэг Алтайн нурууны ар, өвөр хажуугаас эх аван урсах их, бага олон голуудын эхийг хамгаалах, хөрсний чийгийн горимыг тогтвортой байлгах чухал ач холбогдолтой юм. Монгол Алтайн мөсөн голуудын дундаж зузаан 56 м байдаг бол Алтай Таван богд, Мөнххайрхан уулын мөсдлийн төвүүд 130 гаруй метр хүрч нийт мөсөн голын нөөц ус 63 миллиард шоо хүрдэг.

Ховд аймгийн Мөнххайрхан сумын нутаг дэвсгэрт хэрэгжих “Баруун босоо тэнхлэгийн авто замаас Ховд аймгийн Мөнххайрхан сум чиглэлийн 65 км авто зам” төслийн байгаль орчны төлөв байдлын үнэлгээний тайлан

2.5 Хөрсөн бүрхэвч

Ховд аймаг нь Монгол Алтайн нурууны хойт өргөгдөл болох хүчтэй хэрчигдэлд орсон дунд өндөрлөг бүхий Хөх Сэрхийн нуруу, Хар үзүүр уул, Ботгон уул, Баатархайрхан зэрэг уул нуруудаар хүрээлэгдэн оршино. Хотын нутаг нутаг дэвсгэр нь уулын бэлээс голын хөндийд шилжих хэсэг бөгөөд өндөржилт 1300-1400 метр, харьцах өндрийн зөрүү 200-350 метр нутаг дэвсгэрийн өргөн 5-6 км, газрын гадаргуугын налуу 2-3 град орчим байна.

Хөрсний гадаргын олон жилийн дундаж температур 0.00-3,4 град, хөрс нутаг дэвсгэрийн хэмжээнд 3.2м гүн хөлддөг, нийт талбайн хэмжээнд олон жилийн цэвдэг хөрс тохиолдохгүй. Хотын нутаг дэвсгэрийн хэмжээнд Денудаци-хуримтлалын, хуримтлалын, гол татмын, татмын дээрхи дэнжийн гэсэн гадаргуугын 4 хэв шинж илэрдэг.

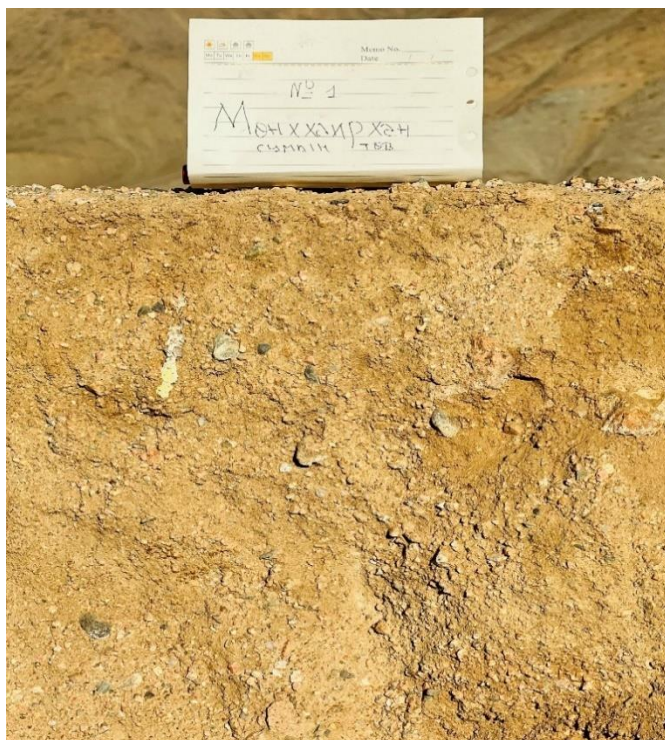
Геологийн тогтоцын хувьд Хойт Монголын атираат системд хамаарагдах бөгөөд геологи, газарзүйн мужлалаар Их нуруудын хотгорын баруун хойт захын дунд өндөрлөг уулс бүхий Зэргийн грабел антикинал бүсэд байрлана.

Зураг 9. Төслийн талбайн хөрсний цэгийн байршил

Ховд аймгийн Мөнххайрхан сумын нутаг дэвсгэрт хэрэгжих “Баруун босоо тэнхлэгийн авто замаас Ховд аймгийн Мөнххайрхан сум чиглэлийн 65 км авто зам” төслийн байгаль орчны төлөв байдлын үнэлгээний тайлан

Хөрс №1

Хөрсний дээж-1	
А үе	Байхгүй
В үе	0-25 см Ургамлын үндэс бага Сайргархаг цайвар хүрэн хөрс
С үе	25 см-аас доош Ургамлын үндэс байхгүй Сайргархаг хүрэн хөрс

Солбилцол: N 47° 2'58" E 91° 50'55" ДТД: 2100м

Хөрсний дээж №2

Хөрсний дээж-2	
А үе	0-18см Ургамлын үндэстэй Сайргархаг хүрэн хөрс
АВ үе	18-30см Ургамлын үндэс бага Сайргархаг цайвар хүрэн хөрс
В үе	30см-с доош Ургамлын үндэс байхгүй Сайргархаг хүрэн хөрс

Солбилцол: N 46° 54'35" E 92° 15'29 ДТД: 2840

Ховд аймгийн Мөнххайрхан сумын нутаг дэвсгэрт хэрэгжих “Баруун босоо тэнхлэгийн авто замаас Ховд аймгийн Мөнххайрхан сум чиглэлийн 65 км авто зам” төслийн байгаль орчны төлөв байдлын үнэлгээний тайлан

Хүснэгт 1. Төслийн талбайд хөрсний зүсэлт хийсэн цэгийн координат (Ховд аймаг, Мөнххайрхан сум)

Хөрсний зүсэлт №	Өргөрөг	Уртраг
Мөнххайрхан сумын төв	N 47° 2'58"	E 91° 50'55"
Мөнххайрхан сумаас 10км-ийн зайд	N 46° 54'35"	E 92° 15'29"

Хөрсний химийн задлан шинжилгээний дүн

Хүснэгт 2. Хөрсний шинжилгээний үр дүн

№	Дээжний нэр	рН	Давс %	Цдч dsm	Ялзмаг, %	СаСо ₂ %	Шингээгдсэн сууриуд мг-экв/100гр		Шим тэжээлийн элементүүд мг/100гр	
							Са	Mg	P ₂ O ₅	K ₂ O
1	Хөрс -1	7.26	0.03	0.061	1.56	0.00	12.3	3.7	2.0	47
2	Хөрс-2	6.80	0.02	0.051	3.52	0.00	14.5	5.5	2.9	34

Хүснэгт 2-т Хөрсний уусмал дахь устөрөгчийн ионы хэмжээг аравтын урвуу логарифмаар илэрхийлснийг хөрсний хүчиллэг буюу рН гэнэ. Төслийн талбайн хөрс №1-ийн рН нь 7-оос их учир шүлтлэг, хөрс №1-ийн рН нь 7-оос бага учир хүчиллэг байна.

Хөрсөн дэх давсны хуурай үлдэгдэл нь 0.25%-иас их болсон тохиолдолд давстай хөрс гэж үздэг. Гүний ус гадаргад ойрхон оршиж, ууршилт угаагдлаас их байх нөхцөлд хөрсний тодорхой хэсэгт хялбар уусах давс хуримтлагдах үйл явц ихэсдэг. Төслийн талбай дахь хөрсний давсны агууламж болон цахилгаан дамжуулах чанараас үзвэл хөрс нь давсжилтгүй зэрэглэлд багтаж байна.

Ялзмаг нь хөрсний үржил шимийг тодорхойлох үндсэн үзүүлэлт болох ба ялзмагийн агууламж их байх тусам хөрсний ус, агаар, дулааны болон физик-механикийн шинж чанар сайн байна. Монгол орны хөрс ерөнхийдөө бага ялзмагтай байдаг ба хөрсний хэв шинжээс шалтгаалан харилцан адилгүй байна. Төслийн талбайн хөрс нь цайвар хүрэн хөрс байсан ба ерөнхийдөө хүнд механик бүрэлдэхүүнтэй хар хүрэн хөрсний ялзмагийн агууламжнаас бага

Ховд аймгийн Мөнххайрхан сумын нутаг дэвсгэрт хэрэгжих “Баруун босоо тэнхлэгийн авто замаас Ховд аймгийн Мөнххайрхан сум чиглэлийн 65 км авто зам” төслийн байгаль орчны төлөв байдлын үнэлгээний тайлан

байдаг. Шинжилгээний дүнгээс харахад ялзмагийн агууламж 1.56-3.52-н хооронд байна.

Хөдөлгөөнт фосфор нь органик үлдэгдэл, ялзмаг ба эрдсийн найрлагад агуулагдана. Фосфор ургамлын эсийн бөөмний бүрэлдэхүүнд орох ба ургамлын үрийн найрлагад их, сүрэлд бага агуулагдана. Хөрсөнд фосфор нь дунджаар 0.08% агуулагдана.

Хөдөлгөөнт кали нь ургамлын хооллолтонд усанд уусдаг ба солилцох кали нь ихээхэн үүрэгтэй байдаг.

Хөрсний механик бүрэлдэхүүн

Хүснэгт 3. Төслийн талбайн механик бүрэлдэхүүн

№	Дээжний нэр	Механик ширхэгүүд %, ширхэгийн хэмжээ,мм						
		1-0.25	0.25-0.05	0.05-0.01	0.01-0.005	0.005-0.001	<0.001>	<0.01
1	Хөрс-1	19.8	47.2	18.7	1.7	6.1	6.4	14.3
2	Хөрс-2	38.2	26.1	23.9	7.0	3.8	1.0	11.8

Шинжилгээ хийсэн арга стандарт:

(MNS 3310:1991, MNS ISO 10390 :2001, MNS 6824:2020)

Хүснэгт 3-т хөрсний механик бүрэлдэхүүнийг харуулсан байна. 2 хөрсний дээжийн хувьд 1-0.25, 0.25-0.05 ширхэглэгтэй хөрс давамгайлж байна.

2.6 Ургамлан нөмрөг

Мөнххайрхан уулын орчмын нутагт 61 овгийн 241 төрлийн 690 зүйлийн ургамал байдгаас 98 зүйл нь мод, сөөг, 592 зүйл нь өвслөг ургамал юм. Мөнххайрхан уулын районд уулын бэл хормой, хотгоруудаар сөөгөнцөр-сайрын хялганат, таана-сайрын хялганат, баглуур-таана-сайрын хялганат цөлийн хээр, ботууль-дааган сүүл-невскийн ерхөгт, ботууль-невскийн ерхөгт, дэгнүүл үетэнт хээр (дэрвээн хазаар өвс, крыловын хялгана, саман хиаг), хуурай хээрийн ургамалшилтай байдаг бол дээшээгээ өгсөх тутам уулын хээрийн дэгнүүл үетэнт (*Festuca lenensis*, *Poa attenuata*, *Koeleria cristata*), өндөр уулын хээрийн алаг өвс-дэгнүүл үетэнт, өндөр уулын улалжит нугажуу хээр (*Carex pediformis*,

Ховд аймгийн Мөнххайрхан сумын нутаг дэвсгэрт хэрэгжих “Баруун босоо тэнхлэгийн авто замаас Ховд аймгийн Мөнххайрхан сум чиглэлийн 65 км авто зам” төслийн байгаль орчны төлөв байдлын үнэлгээний тайлан

Festuca lenensis, *Poa attenuata*, *Koeleria cristata*)-ийн хэвшинжүүд голлох шинжтэй болж ирнэ.

Өндөр уулын хээрт олонхи тохиолдолд *Stipa krylovii*, *Festuca lenensis* зонхилно. Үенч, Улиаст зэрэг голуудын татамд сөөгөн шугуй байхаас гадна улаан харганын ширэнгэ бүхий цахилдаг - үетэнт, үетэн - алаг өвс - ширэг улалжит (*Iris bungei*, *Elymus angustus*, *Hordeum brebisubulatum*, *Calamagrostis macilenta*, *Agrostis trinii*) бүлгэмдэл зонхилно. Мөн *Populus laurifolia*, *Salix ledebouriana*, *Hippophae rhamnoides* элбэг ургана. Улиаст, Харгайт орчмоор ойн ургамалжилт уулын ар сугаар мэр сэр тааралдана. Ой бүрдүүлэгч нь шинэс бөгөөд үлдмэл шинжтэй тохиолдоно. Ой дотор *Lonicera altaica*, *Rosa acicularis* гэсэн хоёр зүйлийн сөөг, өвслөг ургамлаас *Festuca altaica*, *F. lenensis*, *Kobresia bellardii*, *Polygonum viviparum*, *Oxytropis alpina*, *Saussurea sumnevicz*, *Thalictrum minus* гэх мэт зүйл ургана. Өндөр уулын бүслүүрийн хэвшинж нь тачир ургалттай бушилзат (*Kobresia*), улалжит (*Carex*) нуга юм. Энэ нутгийн ялгарах нэг онцлог нь хадны улалжит (*Carex rupestris*) нуга түгээмэл тархалттай бөгөөд түүний бүрэлдэхүүнд *Carex tenuiflora*, *C. melanantha*, *Kobresia bellardii*, *K. smirnovii* зэрэг зүйлүүд элбэг тохиолдоно (Ганболд, 2003).

Ашигт ховор ургамал. Алтайн сонгино, хонин арц, вансэмбэрүү, ямаан сэрдэг, хуурамч арц, цагаан дэгд, жамъяанмядаг, алтан гагнуур, өргөст ортууз, таван салаа, балгана мод зэрэг ургамал ургадаг. Булган голын сав, Алтайн өвөр говийн дэд мужид хонхот харгана, сухай, залаархаг хавраг буюу чийр, чачаргана, цагаан гоёо, улаан гоёо, сармисан сонгино зэрэг нэн ховор, ховор ургамал тархан ургадаг.

Мөнххайрхан уул, түүний орчимд ерөнхийдөө хур тундас багатай, өвөл зун, өдөр шөнийн температурын ялгаа ихтэй, эх газрын хуурайвтар сэрүүн уур амьсгалтай. Хамгийн хүйтэн 1-р сарын агаарын дундаж температур-17-24 С, 7-р сарынх+ 12+15 С, жилийн дундаж нь -1-3 С орчим байна. Мөнххайрханы нуруу нь ховор, ховордсон амьтан, ургамлын олон зүйлийн шүтэн амьдрах нэн чухал газар учраас улсын тусгай хамгаалалтанд хамруулсан болно.

Ховд аймгийн Мөнххайрхан сумын нутаг дэвсгэрт хэрэгжих “Баруун босоо тэнхлэгийн авто замаас Ховд аймгийн Мөнххайрхан сум чиглэлийн 65 км авто зам” төслийн байгаль орчны төлөв байдлын үнэлгээний тайлан

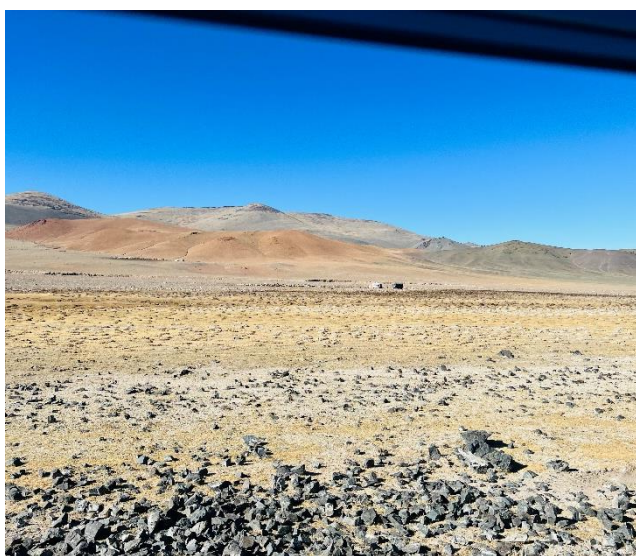
Ургамлын бичиглэл нэгж талбар 1

Бичиглэл хийсэн цэгийн координат: ЗУ 92°1'59", ХӨ 47°0'45"

Ургамлан нөмрөгийн тусгаг бүрхэц 25-30%.

Уулын далд глейрхэг хүрэн шороон хөрсөнд тархсан уулын хээрийн бэлчээрийн ерөнхий цайвар ногоон. Өнгө үзүүлэгч ургамал үетэн алаг өвс. Ургамлан нөмрөгийн тусгаг бүрхэц 30-35%. Ургамлын дундаж өндөр 2-4см. 1м²-д зүйлийн тоо 3 байна. Эдгээрт нь монгол өвс-баглуур, хонин зээргэнэ зэрэг орно.

Бичиглэл хийсэн цэгийн координат: ЗУ 106° 59' 45", ХӨ 43° 7' 29". (Зураг 20)

Ургамлын бичиглэл нэгж талбар 2

Ховд аймгийн Мөнххайрхан сумын нутаг дэвсгэрт хэрэгжих “Баруун босоо тэнхлэгийн авто замаас Ховд аймгийн Мөнххайрхан сум чиглэлийн 65 км авто зам” төслийн байгаль орчны төлөв байдлын үнэлгээний тайлан

Бичиглэл хийсэн цэгийн координат: ЗУ 92°1'59”, ХӨ 47°0'45”

Ургамлан нөмрөгийн тусгаг бүрхэц 25-30%.

2.7 Ан амьтан

Амьтны аймгийн хувьд Иран-Туран, Алтай-Соён, Сибирийн тайга, Төв Азийн цөл, хээрийн амьтны төрөл зүйл харилцан нэвтэрч тархсан уулзвар нутаг юм. Олон улсын болон Монгол улсын Улаан номонд орсон, цаашид оруулбал зохих олон зүйлийн ховор амьтан бүхий дэлхий дээр өөр хаана ч байхгүй байгалийн өвөрмөц нандин цогцолбор мөн.

Мөнххайрхан ууланд Цоохор ирвэс (*Uncia uncia*), Янгир ямаа (*Capra sibirica*), Алтайн аргал хонь (*Ovis ammon ammon*), Тагийн огодой (*Ochotona alpina ssp. hoffmanni*), Алтайн тарвага (*Marmota baibacina*), Хадны барагчин (*Alticola argentatus*), Алтайн хойлог (*Tetraogallus altaicus*), Хилэн омруут ахууна (*Gavia arctica*), Цармын бүргэд (*Aquila chrysaetos*) зэрэг хөхтөн, мэрэгчид шувуудыг нэрлэж болно. Түүнчлэн аль ч экосистемд тохиолддог Саарал чоно (*Canus lupus*), Шар үнэг (*Vulpes vulpes*) элбэг бий. Мөн Монгол тарвага (*Marmota sibirica*), урт сүүлт зурам (*Citellus undulatus*), монгол огодой (*Ochotona pallasi*), бор туулай (*Lepus tolai*), дорго (*Meles meles*), саарал чоно (*Canus lupus*), шар үнэг (*Vulpes vulpes*), хярс (*Vulpes corsac*), тарважи бүргэд (*Aquila rapax*), сар (*Buteo hemilasius*), зээрд шонхор (*Falco naumanni*), начин шонхор (*Falco tinnunculus*) зэрэг элбэг тохиолдоно.

Монгол орны хоёр нутагтан, мөлхөгчдийн олон төрөл зүйл нэг дор оршдог 4 том тархац нутаг байдгийн нэгэнд Мөнххайрхан уулын дэд муж ордог (Мөнхбаяр, 2002). Монгол улсын улаан номонд орсон тойрмын хонин гүрвэл ганцхан Мөнххайрхан уулын дэд мужид бий.

Мөнххайрхан уул, түүний орчмын газар нутагт аргаль, янгир, буга, ирвэс, алтайн хойлог, ятуу, чоно, мануул, үен, суусар, голын халиу, минж зэрэг ан амьтан нутаглахаас гадна хоёр нутагтан мөлхөгчдийн олон төрөл зүйл нэг дор оршдог 4 том тархац нутгийн нэг юм. Монгол улсын улаан номонд орсон тойрмын хонин гүрвэл зөвхөн Мөнххайрхан уулын дэд мужид бий. Мөн ховорт

Ховд аймгийн Мөнххайрхан сумын нутаг дэвсгэрт хэрэгжих “Баруун босоо тэнхлэгийн авто замаас Ховд аймгийн Мөнххайрхан сум чиглэлийн 65 км авто зам” төслийн байгаль орчны төлөв байдлын үнэлгээний тайлан

тооцогддог ногоон бах, үхэрдэй Булган голд, Алтайн нурууны эндемик дөрвөлжин далавчит царцаа энэ газарт элбэг байдаг.

2.8 Тусгай хамгаалалттай газар нутаг, түүх соёлын дурсгалт зүйлс

Монгол улсын Их хурлын 2011 оны 18 дугаар тогтоолоор Ховд аймгийн Үенч сумын зарим газар нутгаас нийт 191000 га, Булган сумын нутагт орших Булган гол-Их Онгогийн БЦГ-ын нийт 92221 га газрыг Улсын тусай хамгаалалтанд авч, Байгаль орчин, аялал жуулчлалын сайдын 2012 оны 06 сарын 04-ний өдрийн А-218 дугаар тушаалаар Мөнххайрханы БЦГ-ын хамгаалалтын захиргаанд хариуцуулсан.

Мөнххайрхан уул, түүний орчмын газар нутаг нь Баян-өлгий аймгийн Булган сум, Ховд аймгийн Мөнххайрхан, Үенч сумын хил залгаа нутгийг дамнан 60-120 км-ийн өргөнтэйгээр баруун хойноос зүүн урагш 350 гаруй км үргэлжлэн оршдог.

Мөнххайрхан уулын ноён оргил нь 4362 м /д.т.д/ өндөр өргөгдсөн манай орны хоёр дахь өндөр оргил бөгөөд нурууны хяраас дээш 400-500 м өндөрт сүндэрлэдэг мөнх цас, мөсөн гол бүхий уул юм. Мөнххайрхан уул нь Монгол Алтайн нурууны өндөр уулын мужид томоохон байр эзэлдэг.

Ховд аймаг нь Монгол Алтайн уулс, Их нууруудын хотгор, Алтайн өвөр говийн ихэнх хэсгийг хамарсан 7.6 сая га нутаг дэвсгэртэй.

Тэгвэл одоогийн байдлаар аймгийн нийт газар нутгийн 52 хувийг улсын болон орон нутгийн тусгай хамгаалалтад авсан гэж Ховд аймгийн Байгаль орчин, аялал жуулчлалын газраас мэдээллээ.

Тухайлбал, нийт газар нутгийн 2654576 га буюу 34.9 хувь нь улсын тусгай хамгаалалтад орсон байна. Харин 725765.1 га буюу 9.5 хувь нь орон нутгийн тусгай хамгаалалттай газар нутагт багтаж байна.

Төв Азийн цөлийн нөлөөлөлд орших хязгаарлагдмал эмзэг нөхцөлд бүрэлдэн тогтсон мөнх цэвдэг, мөсөн голууд бүхий өндөр уулын өвөрмөц ландшафтыг хамгаалалтад авснаар байгалийн цэвэр усны асар их нөөцийг хадгалж хамгаалах нөхцөл бүрдэхийн зэрэгцээ мөнх цас, мөсөөр тэжээгддэг Алтайн

Ховд аймгийн Мөнххайрхан сумын нутаг дэвсгэрт хэрэгжих “Баруун босоо тэнхлэгийн авто замаас Ховд аймгийн Мөнххайрхан сум чиглэлийн 65 км авто зам” төслийн байгаль орчны төлөв байдлын үнэлгээний тайлан

нурууны ар, өвөр хажуугаас эх авч урсдаг их, бага олон голуудын эхийг хамгаалах, хөрсний чигийн горимыг тогтвортой байлгах чухал ач холбогдолтой юм. Иймээс Мөнххайрхан уул, түүний орчмын газар нутгийг 2006 онд УИХ-ын 26 дугаар тогтоолоор нийт 301144.011 га талбайг улсын тусгай хамгаалалтанд авсан.

Цамбагарав уул

Ховд аймгийн Эрдэнэбүрэн сум, Баян-Өлгий аймгийн Алтанцөгц, Баяннуур сумдын заагт орших Цамбагарав уулын 113749 га талбайг УИХ-ын 2000 оны 29 дүгээр тогтоолоор улсын тусгай хамгаалалтад авсан юм. Эл газрыг хамгаалалтад авснаар мөс судлалын ач холбогдолтой ба мөн ирвэсний хэвийн өсөлтийг хангах зорилготой. Цамбагарав нь мөнх цаст уул бөгөөд газрын доорх цэвэр усны асар их нөөцтэй. Цамбагаравын нурууг тойрон 200 шахам булаг шандтайгаас гадна эмчилгээний чанартай сайн рашаанууд бий. Ховор амьтан, ургамал ихтэйн дээр түүх соёлын дурсгалт зүйлс багагүй байдаг. Энэ бүгд нь аялал жуулчлал хөгжүүлэх өргөн боломжийг бүрдүүлдэг учраас байгалийн цогцолборт газрын ангиллаар улсын тусгай хамгаалалтад авчээ.

Цамбагарав уул нь Монгол Алтайн нурууны нэг салшгүй хэсэг бөгөөд ноён оргил Цаст уул нь далайн түвшнээс дээш 4298.4 м өргөгдсөн мөнх цаст уул юм. Цамбагаравын нуруу нь Их Нууруудын хотгорын баруун хойд захад эргэн тойрон хотгор газар, голуудаар хүрээлэгдсэн Монгол Алтайн нурууны зэрэгцээ нуруудад багтдаг. Хур цас, мөс нь уулсын дээд хэсэгт ялгардаг ландшафтын онцгой хэв шинж бөгөөд судлаачдын тооцоолсноор тус орны нутаг дэвсгэрт 187 тооны хур цас, мөс байгаагаас 98% буюу 185 нь Монгол Алтай болон салбар нуруунд төвлөрчээ. Эдгээрээс хамгийн их нь Таван богд, Цаст уул, Мөнххайрханд төвлөрсөн бөгөөд Цамбагаравын нурууны мөнх цастай оргилууд нь 130 кв.км талбайг эзэлдэг. Хур цас, мөсөн голын тогтворжилтонд уур амьсгал онцгой нөлөө үзүүлэх бөгөөд тэндээ мөнхийн хүйтэн ноёрхож аль ч улиралд агаарын температур тэг хэмээс доош байдаг.

Гадаргын усаар элбэг боловч газар доорх усны ач холбогдол нилээд их юм. Цамбагаравын нуруунаас эх авсан голууд нийлээд Ховд голд цутгадаг.

Ховд аймгийн Мөнххайрхан сумын нутаг дэвсгэрт хэрэгжих “Баруун босоо тэнхлэгийн авто замаас Ховд аймгийн Мөнххайрхан сум чиглэлийн 65 км авто зам” төслийн байгаль орчны төлөв байдлын үнэлгээний тайлан

Мөсдлийн гаралтай цэвэр цэнгэг нуурууд болон олон тооны булаг шанд, рашаануудтай.

Энд Монголын улаан номонд орсон устаж болзошгүй болон хөнөөгдөж байгаа алтан гагнуур, дөрвөлсөн мүгээ, зэрлэг сонгино, вансэмбэрүү, балчингарав зэрэг ургамлаас гадна таван салаа, лантанз, агь, хөмүүл, мангир зэрэг эмийн ургамал ургадаг.

Амьтдаас ховордсон аргаль, янгир, ирвэс болон тарвага. зурам, чоно, үнэг, суусар, цагаан үен, хярс зэрэг амьтад нилээд өргөн тархдаг. Шувуудаас хойлог, ятуу, харцага, тас, бүргэд ихтэй.

Цамбагаравын нуруунд түүх, соёлын дурсгалт зүйл багагүй бий. Эрдэнэбүрэн сумын нутаг нь ойрадын хаан Галдан Бошигтын уугуул нутаг билээ. Мөн Ямаатын эх орчмоор хадны сүг зураг, хиргисүүр нилээд бий.

Цамбагаравын нурууг тусгай хамгаалалтад авснаар Монгол Алтайн мужийн мөнх цас, мөсний ландшафтыг хамгаалах, аялал жуулчлал хөгжүүлэх боломж бүрдсэн байдаг.

Монгол улсын Их хурлын 2006 оны 26 дугаар тогтоолоор Мөнххайрхан уул, түүний орчмын Баян-Өлгий аймгийн Булган, Ховд аймгийн Мөнххайрхан сумдын газар нутгаас нийт 301144.011 га талбай бүхий газар нутгийг БЦГ-ын ангиллаар улсын тусгай хамгаалалтад авсан. Мөнххайрхан уул, түүний орчмын онцлох экосистемийг бүхэлд нь хамгаалах зорилгоор УИХ-ын 2011 оны 18 дугаар тогтоолоор Мөнххайрхан уулын өвөр хэсэг Үенчийн хавцал, түүний орчмын зарим хэсгийн 204,950 га, Ховд аймгийн Булган сумын Булган гол-Их Онгогийн 92,743 га талбай бүхий газар нутгийг байгалийн цогцолборт газрын ангиллаар улсын тусгай хамгаалалтанд авч Мөнххайрханы БЦГ-ын хамгаалалтын захиргаанд хариуцан хамгаалуулахаар шийдвэрлэсэнээр одоогийн байдлаар цогцолборт газрын нийт талбай нь 598.838 га болсон.

Ховд аймгийн Мөнххайрхан сумын нутаг дэвсгэрт хэрэгжих “Баруун босоо тэнхлэгийн авто замаас Ховд аймгийн Мөнххайрхан сум чиглэлийн 65 км авто зам” төслийн байгаль орчны төлөв байдлын үнэлгээний тайлан

Төслийн талбай дахь түүх соёлын дурсгалт зүйлс

Хиргисүүр №1. Дугуй

Мөнхайрхан сумаас зүүн урагш 2.5км Том чулуун овоолготой хиргисүүр

Солиболцол: N 47°1'57" E 91°51'31" ДТД: 2200м

Хиргисүүр №2 Жижиг дугуй

№1-с хойш 150м

Солиболцол: N 47°2'0" E 91°51'31" ДТД: 2210м

Ховд аймгийн Мөнххайрхан сумын нутаг дэвсгэрт хэрэгжих “Баруун босоо тэнхлэгийн авто замаас Ховд аймгийн Мөнххайрхан сум чиглэлийн 65 км авто зам” төслийн байгаль орчны төлөв байдлын үнэлгээний тайлан

Хиргисүүр №3. Тэгш өнцөгт хэлбэртэй босоо хөшөөн чулуутай

№2-с баруун тийш 100м

Солиболцол: N 47°2'1" E 91°51'27" ДТД 2200м

Хиргисүүр №4. Алаг цоог чулуутай

Хиргисүүр №5-10. Бөөн хиргисүүр нэг доор овоорсон

Ховд аймгийн Мөнххайрхан сумын нутаг дэвсгэрт хэрэгжих “Баруун босоо тэнхлэгийн авто замаас Ховд аймгийн Мөнххайрхан сум чиглэлийн 65 км авто зам” төслийн байгаль орчны төлөв байдлын үнэлгээний тайлан

Солбилцол: N 47°1'26" E 91°53'19" ДТД: 2350м

Хиргисүүр №11. Дөрвөн талдаа болон голдоо босоо чулуун хөшөөтэй дөрвөлжин

Ховд аймгийн Мөнххайрхан сумын нутаг дэвсгэрт хэрэгжих “Баруун босоо тэнхлэгийн авто замаас Ховд аймгийн Мөнххайрхан сум чиглэлийн 65 км авто зам” төслийн байгаль орчны төлөв байдлын үнэлгээний тайлан

Солбилцол: N46°54'8" E 92°17;24"

Хиргисүүр №12. Дөрвөн талдаа болон голдоо өндөр босоо чулуун хөшөөтэй дөрвөлжин хиргисүүр Хажууханд нь өвөлжөө байсан

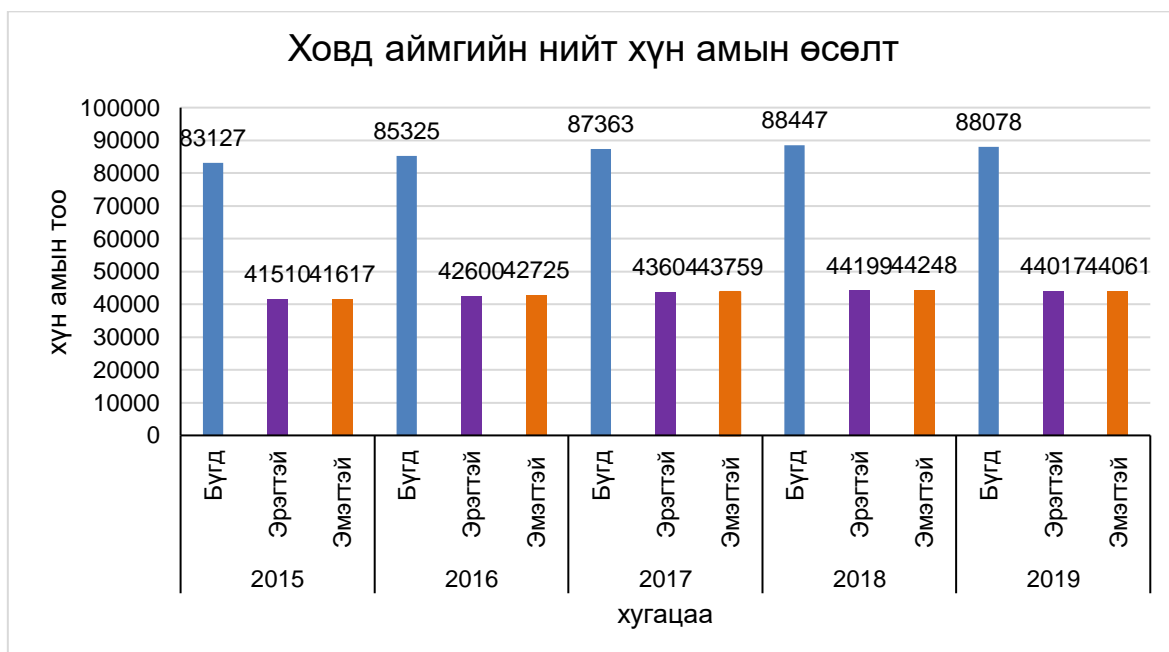
Солбилцол: N 46°53'59" E 92°17'35" ДТД: 2720м

Ховд аймгийн Мөнххайрхан сумын нутаг дэвсгэрт хэрэгжих “Баруун босоо тэнхлэгийн авто замаас Ховд аймгийн Мөнххайрхан сум чиглэлийн 65 км авто зам” төслийн байгаль орчны төлөв байдлын үнэлгээний тайлан

2.9 Нийгэм, эдийн засаг

Ховд аймаг болон Ховд аймгийн Мөнххайрхан сумын нийгэм-эдийн засгийн үзүүлэлтийг гаргалаа.

Ховд аймгийн хүн ам зүй

Зураг 10. Ховд аймгийн хүн амын өсөлт ба хүйсийн ялгаагаар, 2015-2019

Эх сурвалж: Статистикийн мэдээллийн нэгдсэн сан

Зураг 10-т Ховд аймгийн нийт хүн амыг 2015 оноос 2019 оны хооронд харуулсан байна. 2015 онд хүн амын тоо аймгийн хэмжээнд 83127 байсан бол 2019 онд 88078 буюу нийт 6%-иар өссөн үзүүлэлттэй байна. Хүйсийн харьцаагаар нь үзвэл эмэгтэй, эрэгтэй тус 6% буюу хүйсийн харьцааны хувьд тэнцүү өсөлттэй байна.

Хүснэгт 4. Ховд аймгийн иргэдийг насны бүлгээр, 2017-2019

Эх сурвалж: Статистикийн мэдээллийн нэгдсэн сан

нас	2017			2018			2019		
	Бүгд	Эрэгтэй	Эмэгтэй	Бүгд	Эрэгтэй	Эмэгтэй	Бүгд	Эрэгтэй	Эмэгтэй
0-4	1089	4	5554	1108	4	5622	1103	8	5656
			5340			5462			5382

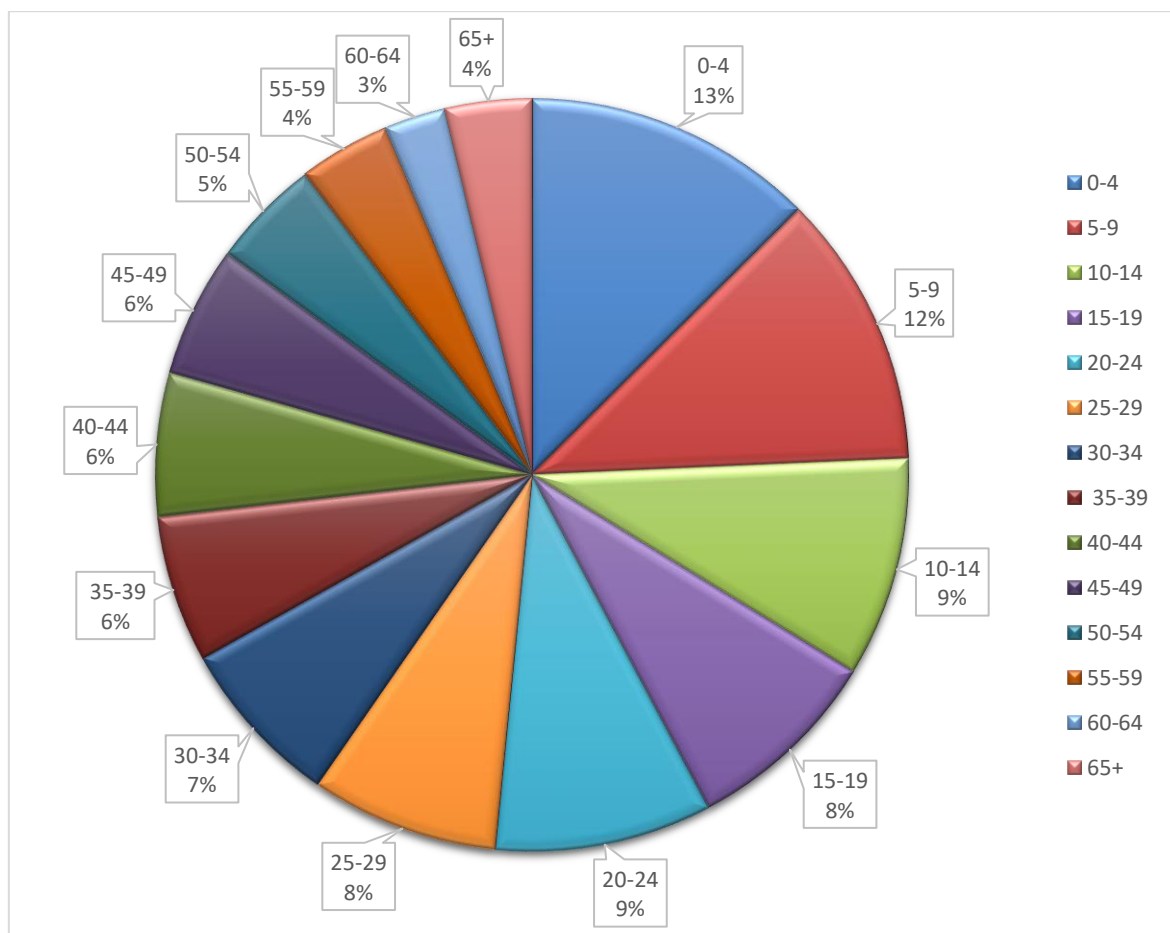
Ховд аймгийн Мөнххайрхан сумын нутаг дэвсгэрт хэрэгжих “Баруун босоо тэнхлэгийн авто замаас Ховд аймгийн Мөнххайрхан сум чиглэлийн 65 км авто зам” төслийн байгаль орчны төлөв байдлын үнэлгээний тайлан

нас	2017			2018			2019		
	Бүгд	Эрэгтэй	Эмэгтэй	Бүгд	Эрэгтэй	Эмэгтэй	Бүгд	Эрэгтэй	Эмэгтэй
5-9	9944	5146	4798	10269	5291	4978	10371	5329	5042
10-14	7679	3885	3794	8026	4115	3911	8324	4268	4056
15-19	8242	4173	4069	7850	3978	3872	7477	3760	3717
20-24	8501	4290	4211	8532	4302	4230	8212	4166	4046
25-29	7613	3971	3642	7413	3863	3550	7096	3670	3426
30-34	6187	3139	3048	6383	3273	3110	6414	3294	3120
35-39	5734	2940	2794	5644	2876	2768	5553	2824	2729
40-44	5421	2608	2813	5498	2682	2816	5436	2704	2732
45-49	4873	2378	2495	4921	2433	2488	4945	2408	2537
50-54	4026	1921	2105	4134	1966	2168	4143	1958	2185
55-59	3238	1533	1705	3394	1603	1791	3480	1649	1831
60-64	1931	856	1075	2126	944	1182	2317	1035	1282
65+	3080	1210	1870	3173	1251	1922	3272	1296	1976

Хүснэгт 4-т Ховд аймгийн хүн амыг насны бүлэгт хуваан авч үзвэл 10-14 нас, 60-64 насныхны тоо өссөн үзүүлэлт сүүлийн жилүүдийн хугацаанд ажиглагдаж байна. Харин энэ онуудын мэдээллээс үзвэл 10-29 насныхны тоо буурсан байна.

Зураг 11-д Ховд аймгийн хүн амыг насны бүлгээр нь хуваан харуулсан байна. 2019 оны мэдээллээс үзвэл 19 хүртэлх насныхан 42 хувийг, 20-39 насны иргэд 30 хувийг, 40-59 настай иргэд 21 хувийг эзэлж байгаа бол үлдсэн 7 хувийг 60 болон түүнээс дээш настай ахмадууд бүрдүүлж байна.

Ховд аймгийн Мөнххайрхан сумын нутаг дэвсгэрт хэрэгжих “Баруун босоо тэнхлэгийн авто замаас Ховд аймгийн Мөнххайрхан сум чиглэлийн 65 км авто зам” төслийн байгаль орчны төлөв байдлын үнэлгээний тайлан

Зураг 11. Ховд аймгийн иргэдийг насны бүлгээр, 2019

Эх сурвалж: Статистикийн мэдээллийн нэгдсэн сан

Ховд аймгийн хүн амын өсөлт, бууралт

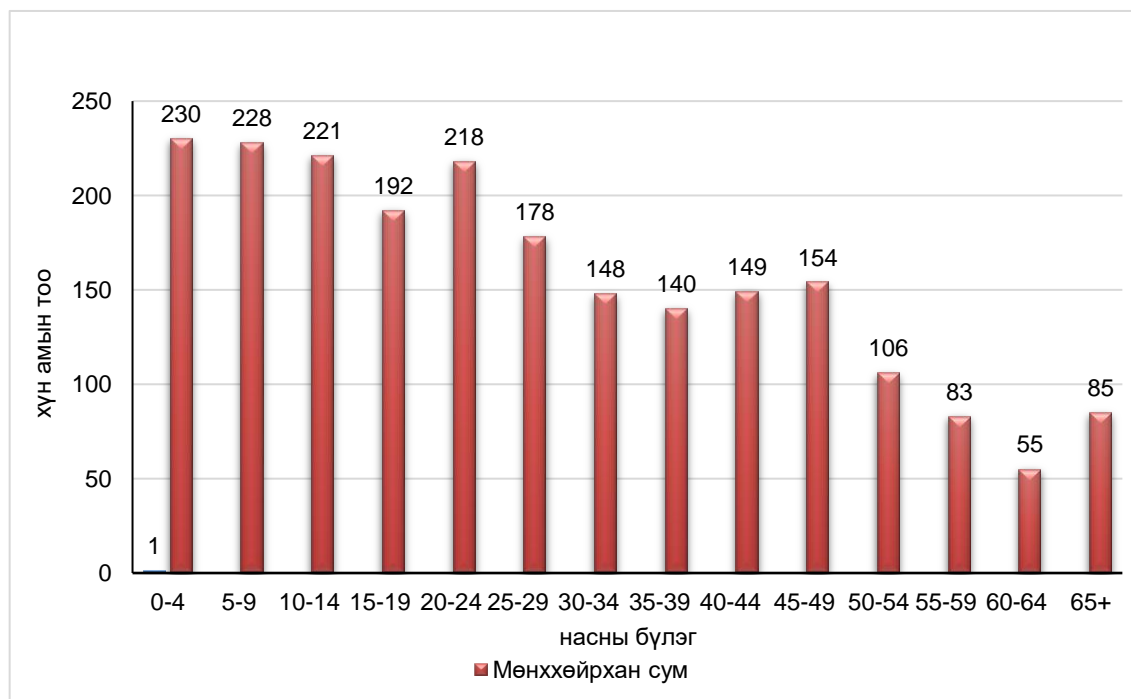
Зураг 12-т 2017-2021 оны хоорондох төрөлт, нас баралтын мэдээг харуулсан байна. Төрөлтийн хувьд тогтмол буюу сүүлийн 5 жилд 200-с дээш хүүхэд мэндэлсэн байна. Жилийн төрөлт хамгийн их байсан жил нь 2018 он байсан буюу нийт 276 хүүхэд мэндэлсэн байна. Харин хамгийн бага нь 2021 онд нийт 237 хүүхэд мэндэлжээ. Сүүлийн 5 жилийн дунжаар Ховд аймагт 1040 иргэн мэндэлж байна.

Ховд аймгийн Мөнххайрхан сумын нутаг дэвсгэрт хэрэгжих “Баруун босоо тэнхлэгийн авто замаас Ховд аймгийн Мөнххайрхан сум чиглэлийн 65 км авто зам” төслийн байгаль орчны төлөв байдлын үнэлгээний тайлан

Зураг 12. Ховд аймгийн төрөлт, нас баралт, ердийн цэвэр өсөлт, 1000 хүнд ногдохоор сүүлийн 5 жил

Эх сурвалж: Статистикийн мэдээллийн нэгдсэн сан

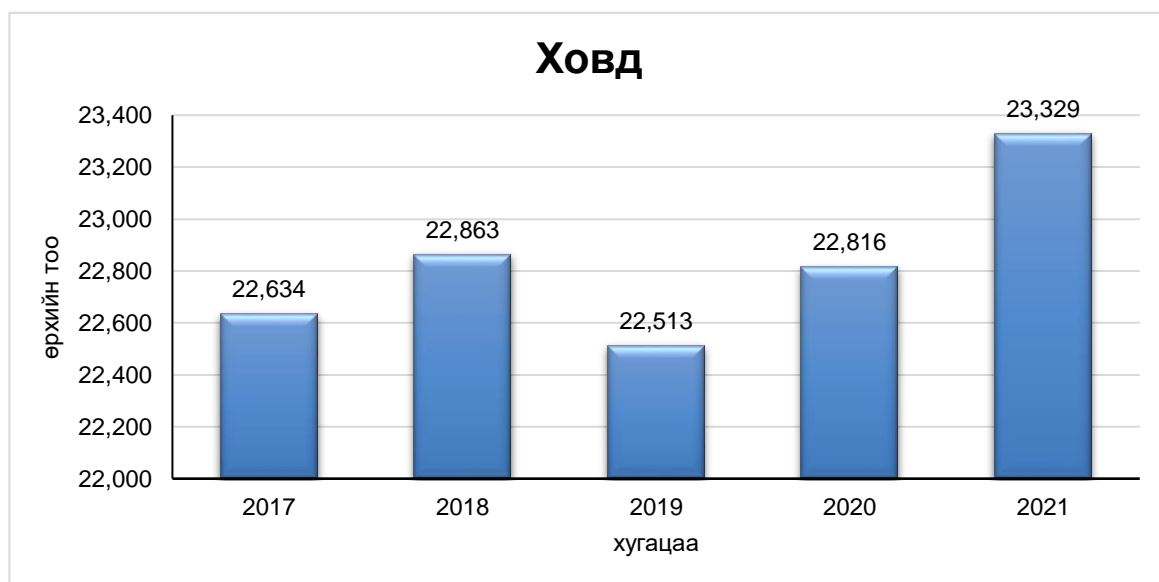
Зураг 13. Ховд аймгийн Мөнххайрхан сумын иргэдийг насны бүлгээр, 2019

Эх сурвалж: Статистикийн мэдээллийн нэгдсэн сан

Ховд аймгийн Мөнххайрхан сумын нутаг дэвсгэрт хэрэгжих “Баруун босоо тэнхлэгийн авто замаас Ховд аймгийн Мөнххайрхан сум чиглэлийн 65 км авто зам” төслийн байгаль орчны төлөв байдлын үнэлгээний тайлан

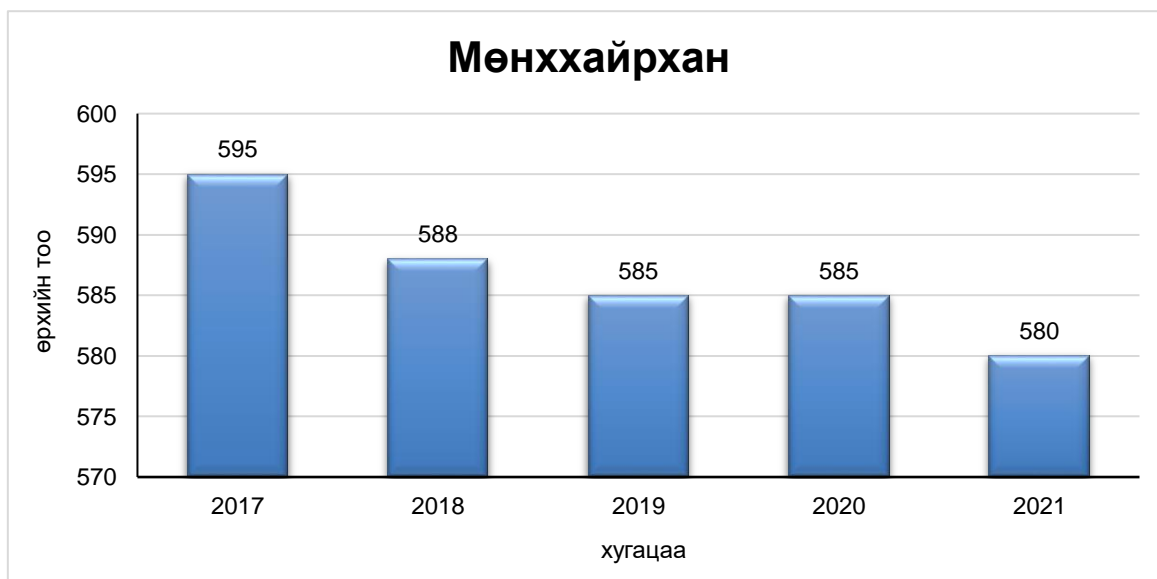
Зураг 13-т Мөнххайрхан сумын хүн амыг насны бүлгээр нь ангилан харуулсан байна. 2019 оны мэдээллээс үзвэл Мөнххайрхан сумын нийт иргэдийн 19 хүртэлх насныхан 40 хувийг, 20-39 насны иргэд 31 хувийг, 40-59 настай иргэд 23 хувийг эзэлж байгаа бол үлдсэн 6 хувийг 60 болон түүнээс дээш настай ахмадууд бүрдүүлж байна.

Өрхийн тоон мэдээлэл

Зураг 14. Ховд аймгийн өрхийн тоон мэдээлэл.
Эх сурвалж: Статистикийн мэдээллийн нэгдсэн сан

Дээрх графикт өгөгдсөн мэдээллээс харахад Ховд аймгийн хэмжээнд айл өрхийн тоо 2019-2021 оны хооронд тогтмол өсөж байгаа нь харагдаж байна.

Ховд аймгийн Мөнххайрхан сумын нутаг дэвсгэрт хэрэгжих “Баруун босоо тэнхлэгийн авто замаас Ховд аймгийн Мөнххайрхан сум чиглэлийн 65 км авто зам” төслийн байгаль орчны төлөв байдлын үнэлгээний тайлан

Зураг 15. Төсөл хэрэгжих аймаг, сумын өрхийн тоон мэдээлэл.

Эх сурвалж: Статистикийн мэдээллийн нэгдсэн сан

Дээрх графикт өгөгдсөн мэдээллээс харахад Ховд аймгийн Мөнххайрхан сумын хэмжээнд айл өрхийн тоо 2017-2021 оны хооронд тогтмол буурч байгаа харагдаж байна.

Боловсрол

Аймгийн хэмжээнд төр, хувийн хэвшлийн боловсролын 95 байгууллага боловсролын үйлчилгээг оюутан, сурагч, сургуулийн өмнөх боловсролыг олгож байна. Ерөнхий боловсролын 25 сургуульд 20600 сурагч хамрагдаж, төрийн цэцэрлэг 33, хувийн 11 цэцэрлэгт 850 багш ажиллагсад ажиллаж 7300 хүүхэд хамрагдаж , дотуур байр 19, албан бус боловсролын сургууль 2, их дээд сургууль коллежид нийт 285 багш ажилчид ажиллаж 3000 гаруй оюутан сурагч нар тус тус суралцаж боловсрол эзэмшиж байна.

Зураг 16. ЕБС-д суралцдаг сурагчдын тоо.

Эх сурвалж: Статистикийн мэдээллийн нэгдсэн сан

2020 оны байдлаар Ховд аймагт 20600 хүүхэд ЕБС-д суралцаж байсан нь тус сумын нийт хүн амын 23%-г эзэлж байна байна.

Ховд аймгийн Мөнххайрхан сумын нутаг дэвсгэрт хэрэгжих “Баруун босоо тэнхлэгийн авто замаас Ховд аймгийн Мөнххайрхан сум чиглэлийн 65 км авто зам” төслийн байгаль орчны төлөв байдлын үнэлгээний тайлан

Дотоодын нийт бүтээгдэхүүн

Аймгийн ДНБ 2019 оны гүйцэтгэлээр 393,8 тэрбум төгрөгт хүрч, өмнөх оныхоос 2.3%-иар өсч, нэг хүнд ногдох ДНБ 4.4 сая төгрөг боллоо.

Зураг 17. ДНБ-ний гүйцэтгэл, салбар

Эх сурвалж: Статистикийн мэдээллийн нэгдсэн сан

Эдийн засаг сэргэж хөрөнгө оруулалт хязгаар нутагт сайн хийгдэж, иргэдийн болон аж ахуй нэгжийн орлого нэмэгдсэнээр 2018, 2019, 2020 оны эхний хагас жилийн Улсын төсвийн болон орон нутгийн орлогын төлөвлөгөө 108-120%-ийн биелэлттэй байна.

Барилга хот байгуулалт, дэд бүтэц

Ховд аймагт хувийн хэвшлийн хөрөнгө оруулалтаар 2019 онд 130 айлын 8 орон сууцны барилга ашиглалтад орсон.

Ховд аймгийн Мөнххайрхан сумын нутаг дэвсгэрт хэрэгжих “Баруун босоо тэнхлэгийн авто замаас Ховд аймгийн Мөнххайрхан сум чиглэлийн 65 км авто зам” төслийн байгаль орчны төлөв байдлын үнэлгээний тайлан

Зураг 18. 2012-2019 оны хооронд Ховд аймагт ашиглалтад орсон орон сууцны тоо
Эх сурвалж: Статистикийн мэдээллийн нэгдсэн сан

Зураг 18-д Ховд аймагт ашиглалтад орсон нийт орон сууцны тоог харуулсан байна. Үүнээс үзэхэд 2015 онд ахмгийн их буюу 486 орон сууц ашиглалтад орсон бол 2017 онд хамгийн бага орон сууц ашиглалтад оржээ.

Хүнс, хөдөө аж ахуйн салбар

Аймгийн хэмжээнд мал аж ахуйн бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэл 2020 оны байдлаар ноолуур 617,6 тн, хонины ноос 1720,6 тн, тэмээний ноос 126,5 тн, сарлагийн хөөвөр 32,8 тн, арьс шир 602,4 мянган ширхэг, мах 22,4 мян.тн, сүү 38,2 мян.тн байжээ.

Төл бойжилт. 2020 онд аймгийн хэмжээнд 1,360,8 мян мал төллөхөөс 1,265,3 мян эх мал (ингэ 3715, гүү 24763, үнээ 47476, хонь 493013, ямаа 696351) төллөж, төллөлт 93%, төл бойжилт 99%-тай байна.

2020-2021 оны өвлийн байдлаар нийт 91 багт 8476 малчин өрхийн 3841,6 мян мал (тэмээ 28,0 мян, адуу 140,8 мян, үхэр 207,6 мян, хонь 1401,6 мян, ямаа 2063,3 мян) хонин толгойд шилжүүлснээр 5630,1 мян мал өвөлжсөн байна.

2020 он хаврын тариалалтаас үр тариа 254,1 га, малын тэжээл 535 га, төмс 710,7 га, хүнсний ногоо 1018,2 га нийт 2518 га талбайд тариалалт хийсэн нь 2019 оныхоос 285,9 га-р нэмэгдсэн үзүүлэлттэй байна.

Ховд аймгийн Мөнххайрхан сумын нутаг дэвсгэрт хэрэгжих “Баруун босоо тэнхлэгийн авто замаас Ховд аймгийн Мөнххайрхан сум чиглэлийн 65 км авто зам” төслийн байгаль орчны төлөв байдлын үнэлгээний тайлан

Жижиг дунд үйлдвэрлэл

Аймгийн хэмжээнд нийт 2380 ААН, иргэн, үйлдвэрлэл үйлчилгээ эрхэлж 70 гаруй нэр төрлийн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэж, жилд дунджаар 11,8 тэрбум төгрөгийн борлуулалт хийж, аж үйлдвэрийн борлуулалтын орлого өмнөх оны мөн үетэй харьцуулахад 13.4%-иар өссөн байна.

Нийгмийн халамж

НИЙГМИЙН ХАЛАМЖИЙН МЭДЭЭЛЭЛ 2019 -2020 он

№	Үйлчилгээний төрөл	2019 оны гүйцэтгэл		2020 оны эхний хагас жилийн гүйцэтгэл	
		Хүний тоо	Мөнгөн дүн	Хүний тоо	Мөнгөн дүн
1	Тэтгэвэр	1761	3,291.6	1685	2,510.0
2	Асаргааны тэтгэмж	2112	1,508.1	1950	1,001.9
3	Онцгой тохиолдлын мөнгөн тэтгэмж	839	585.0	652	487.5
4	Одон	9126	1,226.7	8982	1,185.8
5	Олон нийтийн оролцоонд түшиглэсэн халамжийн үйлчилгээ	370	28.0	48	18.1
6	Ахмад настанд үзүүлэх тусламж, хөнгөлөлт	4411	1,017.8	3925	366.8
7	Насны хишиг	3487	548.3	3488	557.6
8	Алдар цолтон ахмад настанд үзүүлэх тусламж хөнгөлөлт	51	114.0	51	59.1
9	Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэнд үзүүлэх тусламж, хөнгөлөлт	2978	320.2	594	125.2
10	Хүнс, тэжээлийн дэмжлэг үзүүлэх үйлчилгээ	9085	1,330.9	19640	1,085.1
11	Жирэмсэн эхийн тэтгэмж	3010	437.5	1931	34.9
12	Цалинтай ээж	6660	2,531.7	5009	217.5
13	3 болон түүнээс дээш хүүхэдтэй өрх толгойлсон эх, эцэгт олгох тэтгэмж	206	230.5	183	143.4
14	Ихэр хүүхдийн тэтгэмж	19	38.0	7	21.0
Нийт		44115	13,208.3	48145	7,813.9

ТӨСЛИЙН БАЙГАЛЬ ОРЧНЫ БОЛЗОШГҮЙ НӨЛӨӨЛӨЛ

- Хүний үйл ажиллагааны нөлөөлөл ихсэж газрын гадарга, хөрсөн бүрхэвч, ургамал нөмрөгд дарамт үзүүлж, эвдрэл, шим тэжээлийн алдагдал үүсгэх;
- Хог хаягдлыг ил задгай хаясан тохиолдолд орчны бохирдол нэмэгдэх;
- Төслийн үндсэн үйл ажиллагаатай холбоотойгоор үүсэх тоос, тоосонцрын нөлөөлөл агаар орчны тоосонцрыг нэмэгдүүлэх эрсдэлтэй;
- Хөрсний элэгдэл эвдрэл үүсгэснээр байгалийн ус салхины эвдрэлийг эрчимжүүлж хөрс салхинд хийсэх болон усаар угаагдаж элэгдэх эрсдэл нэмэгдэх;
- Хөрс эвдэрч физик шинж чанар нь алдагдсанаар хөрс хуурайших, хөрсний биологийн нөөц хомсдох, үржил шим нь алдагдах;
- Хүчтэй аадар борооны үерийн улмаас газрын гадарга угаагдан жижиг ширхэг бүхий элс, хайрга зөөгдөн орчныг бохирдуулах эрсдэлтэй;
- Агаар дахь тоосонцрын агууламж хүлцэх хэм хэмжээнээс хэтэрсэн тохиолдолд ургамал ба ургамлын бүрхэвч дээр бууж, үүнээс шалтгаалан навч гэрлийг шингээх нь буурч ургамлын фотосинтезийн бүтээмж доройтох болно;
- Төслийн үйл ажиллагаа явагдахад зам талбайд хөрс ургамлын хамтаар амьтны аймаг ялангуяа шавж хорхой үе нугаламгүй амьтад, шавж идэштэн, хэвлээр явагч хийгээд бичил амьтдын амьдрах орчинд сөргөөр нөлөөлөх магадлалтай;
- Техникийн зааварчилгаа, аюул ослын дүрмээ баримтлаагүй тохиолдолд ажлын байрны осол аваар гарах эрсдэлтэй;
- Зам талбайн ажил дууссаны дараа сул хөрс шороог энд тэнд тараах, эсвэл нөхөн сэргээлтийг стандартын дагуу гүйцэтгээгүй тохиолдолд тухайн газрын гадарга болон хөрсөн бүрхэвчинд сөргөөр нөлөөлнө.
- Төслийн талбайн хүрээнд байх түүх соёлын дургсалт өвийн тоог гаргасан бөгөөд цаашид Археологийн мэргэжлийн байгууллагын дүгнэлт гаргуулах шаардлагатай.

АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛ

1. Байгаль орчин, ногоон хөгжлийн сайдын 2014 оны 01 дүгээр сарын 10-ны өдрийн А-11 дүгээр тушаалын 2 дугаар хавсралт “Байгаль орчны нөлөөллийн үнэлгээ хийх аргачлал”-ын 1-р хэсэг “Байгаль орчны төлөв байдлын үнэлгээ хийх аргачлал”
2. “Байгаль орчны нөлөөллийн үнэлгээний журам” –ын 2-р хэсэг
3. “Экосервис” ХХК-ийн мэдээллийн сан
4. Д.Доржготов Монгол орны хөрс, УБ 2003 он
5. “Монгол улсын үндэсний атлас” УБ 2009
6. Газрын нэгдмэл сангийн тайлан, 2018, 2019 он
7. Ш.Цэгмид. Монгол орны физик газарзүй . УБ. 1967 он.
8. Ховд аймгийн статистикийн хэлтэс, Аймгийн хөдөө аж ахуй-2020
9. Ховд аймгийн хүн ам, ерхийн үндсэн үзүүлэлтийн төлөв байдал
10. Ховд аймгийн Статистикийн бюллетень, 2019
11. www.eic.mn/
12. www.1212.mn
13. <https://khanbogd.om.gov.mn>

Ховд аймгийн Мөнххайрхан сумын нутаг дэвсгэрт хэрэгжих “Баруун босоо тэнхлэгийн авто замаас Ховд аймгийн Мөнххайрхан сум чиглэлийн 65 км авто зам” төслийн байгаль орчны төлөв байдлын үнэлгээний тайлан

ХАВСРАЛТ

Ховд аймгийн Мөнххайрхан сумын нутаг дэвсгэрт хэрэгжих “Баруун босоо тэнхлэгийн авто замаас Ховд аймгийн Мөнххайрхан сум чиглэлийн 65 км авто зам” төслийн байгаль орчны төлөв байдлын үнэлгээний тайлан

УБ-2 Монгол Улсын Засгийн газрын
2004 оны 20 дугаар тогтоолоор батлав.

МОНГОЛ УЛС
УЛСЫН БҮРТГЭЛИЙН ГЭРЧИЛГЭЭ

0000116066

2007.10.04 <i>/ Бүртгэсэн он, сар, өдөр /</i>		9019045054 <i>/ Улсын бүртгэлийн дугаар /</i>
		5169712 <i>/ Регистрийн дугаар /</i>
Геоураглал	Гадаадын хөрөнгө оруулалттай хязгаарлагдмал хариуцлагатай компани	
<i>/ Хуулийн этгээдийн нэр, хариуцлагын хэлбэр /</i>		
Дүрэм <i>/ Үүсгэн байгуулах баримт бичиг /</i>		
Тушаал <i>/ шийдвэрийн нэр /</i>	А-965 <i>/ дугаар /</i>	2007.10.01 <i>/ он, сар, өдөр /</i>

4610 Гадаад худалдаа
/ код / */ Үндсэн эрхлэх үйл ажиллагааны чиглэл /*

/ код / */ Туслах эрхлэх үйл ажиллагааны чиглэл /*

16.03.27~18.03.27 <i>/ хугацаа /</i>	2 <i>/ гишүүдийн тоо /</i>	437,000.00 <i>/ өөрийн хөрөнгийн хэмжээ, мянган төгрөгөөр /</i>
---	-------------------------------	--

Улаанбаатар, Сүхбаатар, 6-р хороо, 37Б оффисын байр 5 давхар 505, Утас1: 313693, Утас2: 312897, Факс:
/ хуулийн этгээдийн албан ёсны хаяг /

Улсын бүртгэлийн ерөнхий газрын Бүртгэлийн газар
/ бүртгэсэн байгууллагын нэр /

Гэрчилгээ бахин олгосон 2016 он 2 сар 24 өдөр

Ховд аймгийн Мөнххайрхан сумын нутаг дэвсгэрт хэрэгжих “Баруун босоо тэнхлэгийн авто замаас Ховд аймгийн Мөнххайрхан сум чиглэлийн 65 км авто зам” төслийн байгаль орчны төлөв байдлын үнэлгээний тайлан

Хуулийн этгээдийн үүсгэн байгуулах баримт бичигт оруулсан нэмэлт өөрчлөлтийн бүртгэл

Д/д	Нэмэлт өөрчлөлтийн агуулга	Бүртгэсэн	
		Огноо	Ажилтан тэмдэг
1	ОН овогтой JANGTAK-а Гүйцэтгэх захирал-р томилсныг бүртгэв.	2014.03.18	Э.Мөнхзаяа
2	Дахин гэрчилгээ олгов.	2016.02.24	А.Мөнхсайхан
3	Хувь нийлүүлэгч дээр 2 нэмэгдэж үүсгэн байгуулагчийн тоо нийт 4 болж өөрчлөгдсөнийг бүртгэв.	2016.03.14	Ж.Оюумаа
4	Lee овогтой Junghak -а Гүйцэтгэх захирал-р томилсныг бүртгэв.	2017.10.31	Ж.Оюумаа
5	Дүрмийн шинэчилсэн найруулгыг бүртгэв.	2017.10.31	Ж.Оюумаа
6	Ажиллах хугацааг 2018.03.27 -ний өдрөөс 2020.03.27 -ний өдөр хүртэл сунгасныг бүртгэв.	2018.03.05	Ж.Оюумаа
7	Хувь нийлүүлэгчээс 1 хасагдаж үүсгэн байгуулагчийн тоо нийт 3 болж өөрчлөгдсөнийг бүртгэв.	2019.04.19	Ж.Нямдорж
8	Хувьцаа эзэмшигч 1 нэмэгдэж хувьцаа эзэмшигчийн тоо нийт 4 болж өөрчлөгдсөнийг бүртгэв.	2019.12.30	Э.Эрдэнэбилэг
9	Үйл ажиллагаа эрхлэх хугацааг хугацаагүй болгов.	2020.03.09	Г.Алтай
10	Дүрмийн 8-т оруулсан өөрчлөлтийг бүртгэв.	2021.06.03	С.Цолмон
11	Эцсийн өмчлөгч 2 иргэн бүртгэв. 42100 Төмөр замын зураг төсөл боловсруулах /2020.01.02-2023.01.01/ үйл ажиллагаа шинээр бүртгэв. 4610 Гадаад худалдаа үйл ажиллагааг хассаныг бүртгэв. 42101 Авто зам, гуур, туннелийн зураг төсөл боловсруулах /2019.05.03-2022.05.03/ үйл ажиллагаа шинээр бүртгэв. 43900 Техник, технологийн хяналт тавих зөвлөх үйлчилгээ /2019.05.28-2022.05.28/ үйл ажиллагаа шинээр бүртгэв.	2021.06.03	С.Цолмон
12		2021.06.03	С.Цолмон

Энэхүү гэрчилгээг хуурамчаар үйлдсэн этгээдэд Монгол Улсын хуулийн дагуу хариуцлага хүлээлгэнэ. Улсын бүртгэлийн гэрчилгээ засвартай бол хүчингүй.

Ховд аймгийн Мөнххайрхан сумын нутаг дэвсгэрт хэрэгжих “Баруун босоо тэнхлэгийн авто замаас Ховд аймгийн Мөнххайрхан сум чиглэлийн 65 км авто зам” төслийн байгаль орчны төлөв байдлын үнэлгээний тайлан

**ТЕХНИК-ЭДИЙН ЗАСГИЙН ҮНДЭСЛЭЛ БОЛОВСРУУЛАХ,
АВТО ЗАМ, ЗАМЫН БАЙГУУЛАМЖИЙН ЗУРАГ
ТӨСӨЛ БОЛОВСРУУЛАХ АЖЛЫН**

ТУСГАЙ ЗӨВШӨӨРӨЛ

Дугаар 2022/01/008

Монгол улсын "Аж ахуйн үйл ажиллагааны тусгай зөвшөөрлийн тухай" хуулийн 15.15.4., "Авто замын тухай" хуулийн 5.1.4., 13.1 дэх заалтыг үндэслэн..... **Улаанбаатар** хотын
..... **Сүхбаатар** дүүргийн
харьяалалтай **"Геоураглал" ХХК** оноосон
нэртэй улсын бүртгэлийн **9019045054** дугаартай, **5169712** регистрийн
дугаартай компанид

2.8.1.1 *Техник-эдийн засгийн үндэслэл боловсруулах*
2.8.1.2 *Төв замын зураг төсөл боловсруулах*
2.8.1.3 *Хуримтлуулагч замын зураг төсөл боловсруулах*
2.8.1.4 *Хотын авто зам, замын байгууламжийн зураг төсөл боловсруулах*
2.8.1.5 *Хөдөө орон нутгийн замын зураг төсөл боловсруулах*
2.8.1.7 *Гүүр, туннелийн зураг төсөл боловсруулах*

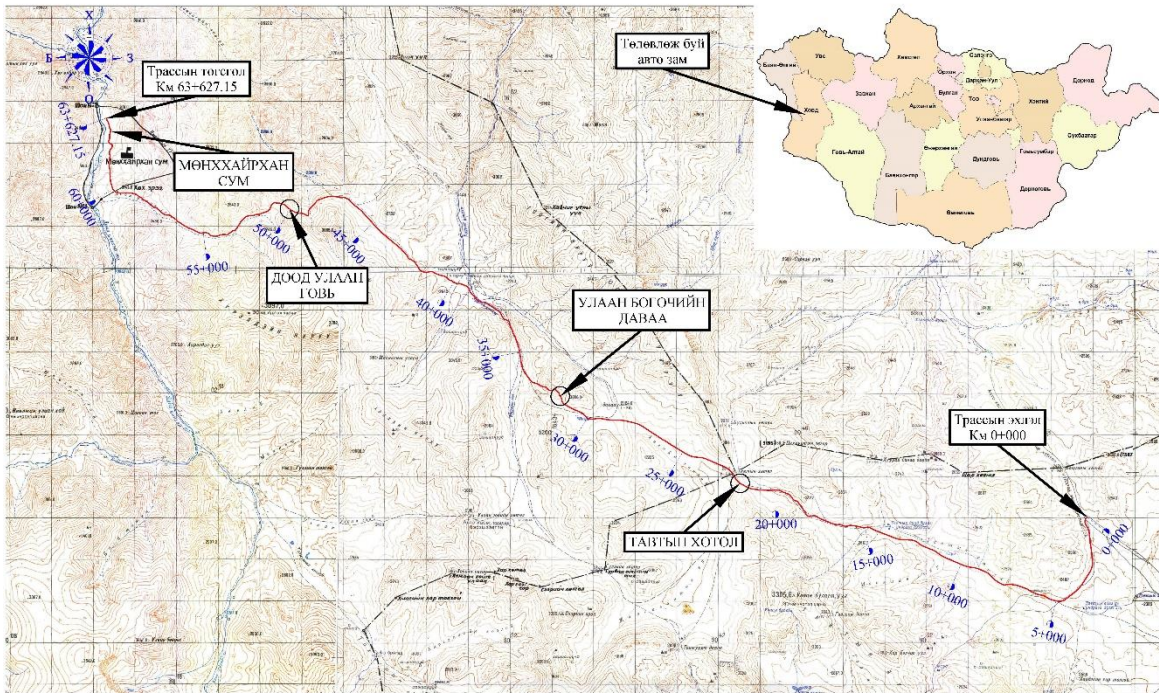
ажил, үйлчилгээ эрхлэх тусгай зөвшөөрлийг **2022** оны **04** дүгээр сарын **18**-ны өдрөөс **гурван** жилийн хугацаатай олгов.

ЗАМ, ТЭЭВРИЙН ХӨГЖЛИЙН САЙД Л.ХАЛТАР

Ховд аймгийн Мөнххайрхан сумын нутаг дэвсгэрт хэрэгжих “Баруун босоо тэнхлэгийн авто замаас Ховд аймгийн Мөнххайрхан сум чиглэлийн 65 км авто зам” төслийн байгаль орчны төлөв байдлын үнэлгээний тайлан

БАРУУН БОСОО ТЭНХЛЭГИЙН АВТО ЗАМААС ХОВД АЙМГИЙН МӨНХХАЙРХАН СУМ ЧИГЛЭЛИЙН АВТО ЗАМЫН БАЙРШЛЫН ТОЙМ ЗУРАГ

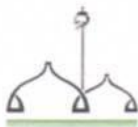
Ховд аймгийн Мөнххайрхан сумын нутаг дэвсгэрт хэрэгжих “Баруун босоо тэнхлэгийн авто замаас Ховд аймгийн Мөнххайрхан сум чиглэлийн 65 км авто зам” төслийн байгаль орчны төлөв байдлын үнэлгээний тайлан

Тусгай зөвшөөрлийн нөхцөл, шаардлага:

Тусгай зөвшөөрөл эзэмшигч нь авто зам, замын байгууламжийн техник-эдийн засгийн үндэслэл, инженерийн нарийвчилсан зураг төсөл боловсруулах ажлыг гүйцэтгэхдээ хууль тогтоомж, эрх зүйн акт, гэрээ, стандарт, норм дүрэм, техникийн баримт бичгийг баримтлан, шаардагдах техник, тоног төхөөрөмж, программ хангамж, багаж хэрэгсэл ашиглан чанарын өндөр түвшинд боловсруулах үүрэгтэй.

СУНГАЛТ/НЭМЭЛТ ӨӨРЧЛӨЛТ

Ховд аймгийн Мөнххайрхан сумын нутаг дэвсгэрт хэрэгжих “Баруун босоо тэнхлэгийн авто замаас Ховд аймгийн Мөнххайрхан сум чиглэлийн 65 км авто зам” төслийн байгаль орчны төлөв байдлын үнэлгээний тайлан

**ХӨРС СУДЛАЛЫН
ИТГЭМЖЛЭГДСЭН ЛАБОРАТОРИ**

ИНЖЕНЕР ГЕОДЕЗИ ХХК

Утас/Факс 77278899, 77288899
E-mail: soil_lab@geo-mongol.mn

Дугаар: 22/3484

Дээж авсан огноо: 2022 он 09 сарын 27

Шинжилгээ хийсэн огноо: 2022 он 09 сарын 28-29

Дээж авсан газрын нэр: Ховд аймаг, Мөнххайрхан сум

Координат: 46°54'35" 92°15'29"

Дээж шинжлүүлсэн байгууллага, хувь хүн: “Экосервис” ХХК

Харилцах утас: 99076414 99132271

Хөрсний химийн задлан шинжилгээний дүн

№	Лаб №	Дээжний нэр	Гүн, см	рН	Давс, %	ЦДЧ, dsm	Ялзмаг, %	CaCO ₂ , %	Шингээгдсэн сууриуд мг-экв/100 гр		Шим тэжээлийн элементүүд мг/100 гр	
									Ca	Mg	P ₂ O ₅	K ₂ O
0	1	2	3	4	5	6	7	8	10	11	12	13
1	22/6969	Хөрс-2	-	6.80	0.02	0.051	3.52	0.00	14.5	5.5	2.9	34

Хөрсний механик бүрэлдэхүүн

№	Лаб №	Дээжний нэр	Гүн, см	Механик ширхэгүүд %, ширхэгийн хэмжээ, мм						
				1-0.25	0.25-0.05	0.05-0.01	0.01-0.005	0.005-0.001	<0.001	<0.01
1	22/6969	Хөрс-2	-	38.2	26.1	23.9	7.0	3.8	1.0	11.8

Жич: Энэхүү шинжилгээний хариу нь тухайн цэгийн дээжинд хамаарах ба хуулбарлан хэрэглэхийг хориглоно.

Шинжилгээ хийсэн арга стандарт:

(MNS 3310:1991, MNS ISO 10390:2001, MNS 6824:2020)

Лабораторын эрхлэгч:

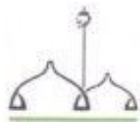
Задлан шинжээч:

Л. Цагаандархи /MS.c/

О.Дагвийжалам /MS.c/

Ховд аймгийн Мөнххайрхан сумын нутаг дэвсгэрт хэрэгжих “Баруун босоо тэнхлэгийн авто замаас Ховд аймгийн Мөнххайрхан сум чиглэлийн 65 км авто зам” төслийн байгаль орчны төлөв байдлын үнэлгээний тайлан

ХӨРС СУДЛАЛЫН
ИТГЭМЖЛЭГДСЭН ЛАБОРАТОРИ

ИНЖЕНЕР ГЕОДЕЗИ ХХК

Утас/Факс 77278899, 77288899
E-mail: soil_lab@geo-mongol.mn

Дугаар: 22/3483

Дээж авсан огноо: 2022 он 09 сарын 27

Шинжилгээ хийсэн огноо: 2022 он 09 сарын 28-29

Дээж авсан газрын нэр: Мөнххайрхан сум

Координат: 47°0'45" 92°1'59"

Дээж шинжлүүлсэн байгууллага, хувь хүн: “Экосервис” ХХК

Харилцах утас: 99076414 99132271

Хөрсний химийн задлан шинжилгээний дүн

№	Лаб №	Дээжний нэр	Гүн, см	рН	Давс, %	ЦДЦ, dsm	Ялзмаг, %	CaCO ₂ , %	Шингээгдсэн сууриуд мг-эки/100 гр		Шингээгдээгүй элементүүд мг/100 гр	
									Ca	Mg	P ₂ O ₅	K ₂ O
0	1	2	3	4	5	6	7	8	10	11	12	13
1	22/6968	Хөрс-1	-	7.26	0.03	0.061	1.56	0.00	12.3	3.7	2.0	47

Хөрсний механик бүрэлдэхүүн

№	Лаб №	Дээжний нэр	Гүн, см	Механик ширхэгүүд %, ширхэгийн хэмжээ, мм						
				1-0.25	0.25-0.05	0.05-0.01	0.01-0.005	0.005-0.001	<0.001	<0.01
1	22/6968	Хөрс-1	-	19.8	47.2	18.7	1.7	6.1	6.4	14.3

Жич: Эгсгүү шинжилгээний хариу нь тухайн үзлийн дээжинд хамрагдах ба хуульчлан хэрэглэхийг хориглоно.

Шинжилгээ хийсэн арга стандарт:

(MNS 3310:1991, MNS ISO 10390:2001, MNS 6824:2020)

Лабораторын эрхлэгч:

Л.Цагаандархи /MS.c/

Задлан шинжээч:

О.Дагвийжамал /MS.c/

Ховд аймгийн Мөнххайрхан сумын нутаг дэвсгэрт хэрэгжих “Баруун босоо тэнхлэгийн авто замаас Ховд аймгийн Мөнххайрхан сум чиглэлийн 65 км авто зам” төслийн байгаль орчны төлөв байдлын үнэлгээний тайлан

УБ-2 Монгол Улсын Засгийн газрын
2004 оны 20 дугаар тогтоолоор баталсан

МОНГОЛ УЛС
УЛСЫН БҮРТГЭЛИЙН ГЭРЧИЛГЭЭ

2009.09.11 9011208006
/Бүртгэсэн он, сар, өдөр/ */Улсын бүртгэлийн дугаар/*

5326729
/Регистрийн дугаар/

Экссервис Хязгаарлагдмал хариуцлагатай компани

/Хуулийн этгээдийн нэр, хариуцлагын хэлбэр/

Дүрэм
/Үүсгэн байгуулах баримт бичиг/

Тогтоол 001 2009.09.01
/шийдвэрийн нэр/ */дугаар/* *он, сар, өдөр*

511000 Гадаад худалдаа
/код/ */Үндсэн эрхлэх үйл ажиллагааны чиглэл/*

/код/ */Туслах эрхлэх үйл ажиллагааны чиглэл/*

Хугацаагүй 5 1,000.0
хугацаа */Гишүүдийн тоо/* */өөрийн хөрөнгийн хэмжээ, мянган төгрөгөөр/*

Сүхбаатар дүүрэг, 6-р хороо, Их сургуулийн, 6 - 103, утас1:99039711, утас2:322822, факс:

/хуулийн этгээдийн албан ёсны хаяг/

Улсын бүртгэлийн ерөнхий газрын
Хуулийн этгээдийн бүртгэлийн газар
/Бүртгэсэн байгууллагын нэр/
УХА0463

Ховд аймгийн Мөнххайрхан сумын нутаг дэвсгэрт хэрэгжих “Баруун босоо тэнхлэгийн авто замаас Ховд аймгийн Мөнххайрхан сум чиглэлийн 65 км авто зам” төслийн байгаль орчны төлөв байдлын үнэлгээний тайлан

МОНГОЛ УЛС
БАЙГАЛЬ ОРЧИН, АЯЛАЛ ЖУУЛЧЛАЛЫН ЯАМ

БАЙГАЛЬ ОРЧИНД НӨЛӨӨЛӨХ БАЙДЛЫН
НАРИЙВЧИЛСАН ҮНЭЛГЭЭ ХИЙХ ЭРХИЙН

ГЭРЧИЛГЭЭ

Дугаар 119

“ЭКОСЕРВИС” ХХК

Регистрийн дугаар 5326729

/Аж ахуйн нэгжийн нэр, регистрийн дугаар/

Монгол улсын “Байгаль орчныг хамгаалах тухай” хуулийн 7 дугаар зүйлийн 5, “Байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын үнэлгээний тухай” хуулийн 9 дүгээр зүйлийг үндэслэн Байгаль орчны сайдын 20.10.0ны.04 дугаар сарын 29-ны өдрийн А.12 дугаар тушаалаар тус улсын нутаг дэвсгэр дээр шинээр байгуулах болон одоо ашиглаж байгаа үйлдвэр, үйлчилгээний газар, барилга байгууламж, тэдгээрийг шинэчлэх, өргөтгөх, бусад хэлбэрээр байгалийн баялаг ашиглах төсөлд байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын нарийвчилсан үнэлгээ хийх эрхийг хоёр жилийн хугацаагаар, дараахь чиглэлүүдээр олгов.

Үүнд:

Уул уурхай

Дэд бүтэц

Үйлчилгээ

Хөдөө аж ахуй үйлдвэрлэл

БАЙГАЛЬ ОРЧИН, АЯЛАЛ ЖУУЛЧЛАЛЫН
САЙД

Л. ГАНСҮХ

2019 оны 05 сарын 07-ны өдөр

Ховд аймгийн Мөнххайрхан сумын нутаг дэвсгэрт хэрэгжих “Баруун босоо тэнхлэгийн авто замаас Ховд аймгийн Мөнххайрхан сум чиглэлийн 65 км авто зам” төслийн байгаль орчны төлөв байдлын үнэлгээний тайлан

НЭМЭЛТ ӨӨРЧЛӨЛТИЙН БҮРТГЭЛ

№	Нэмэлт өөрчлөлтийн агуулга	Бүртгэсэн	
		он, сар, өдөр	Гарын үсэг
	Мэргэжлийн байгууллагын эрхийн хугацааг 2 жилээр сунгав.	2012 оны IV-20-ний өдрийн А-146-р тушаал	ХБОБНГ-ын дарга Д.Энхбат
1.	Мэргэжлийн байгууллагын эрхийн хугацааг 3 жилээр сунгав. Гэрчилгээг 3 жилийн хугацаатайгаар сунгав. 2015.05.22	2015 оны 05 дугаар сарын 15-ний өдрийн БОАЖСайдын 2018.07.19-ны А/257 дугаар тушаал	ХБОБНУГ-ын даргын үүргийг түр орлон гүйцэтгэгч ХБОБНГ-ын даргын албан үүргийг түр орлон гүйцэтгэгч А.ЭНХБАТ
	Гэрчилгээг 3 жилийн хугацаатайгаар сунгав.	БОАЖСайдын 2018.07.19-ны А/257 дугаар тушаал	ХБОБНУГ-ын даргын албан үүргийг түр орлон гүйцэтгэгч А.ЭНХБАТ
3.	Мэргэжлийн байгууллагын эрхийг 3 жилийн хугацаагаар сунгав. 2021.10.18	БОАЖСайдын 2021.10.13-ны А/324 дүгээр тушаал	ХБОБНУГ-ын даргын албан үүргийг түр орлон гүйцэтгэгч Г.ЭНХМӨНХ

Энэхүү гэрчилгээг хуулбарлах, олифуулахыг хориглоно.